

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra české literatury

Postava Josefa Švejka

The figure of Josef Švejk

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Josef Peterka, CSc.

Autorka bakalářské práce: Veronika Krabsová

Mláďí 231, Praha 5

Specializace v pedagogice: obor ČJ – ZSV

Prezenční studium

Rok ukončení bakalářské práce: 2010

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 13. 3. 2010

Veronika Krabsová

Velice děkuji panu PhDr. Josefu Peterkovi, CSc. za jeho odbornou pomoc, cenné rady, připomínky, nápady a ochotu při zpracování této bakalářské práce. Mé poděkování patří též respondentům ankety.

OBSAH

OBSAH	1
ÚVOD	3
CHARAKTERISTIKA JOSEFA ŠVEJKA V <i>OSUDECH</i>	7
Švejkova fyziognomie	8
Ilustrace	10
Jak Josef Švejk myslí a jak se chová? Vnitřní charakteristika Švejka	11
Jazyk	15
KLASIFIKACE INTERPRETACÍ	19
I. Okruh : <i>Literární kritika 20. let 20. století – negativní</i>	19
II. Okruh: <i>Literární kritika 20. let 20. století – pozitivní</i>	20
III. Okruh: <i>Josef Švejk za druhé světové války</i>	21
IV. Okruh: <i>Josef Švejk po druhé světové válce a za socialismu</i>	22
V. Okruh: <i>Josef Švejk po roce 1989</i>	24
VI. Okruh: <i>Josef Švejk jako sanchopanzovský typ</i>	25
VII. Okruh: <i>Josef Švejk jako pohádková bytost</i>	26
VIII. Okruh: <i>Josef Švejk jako vypravěč a humorista</i>	26
IX. Okruh: <i>Josef Švejk - chytrák nebo hlupák?</i>	26
X. Okruh: <i>Josef Švejk jako postava-hypotéza</i>	27
XI. Okruh: <i>Všehochuť. Josef Švejk jako nejpokornější postava, nihilista či božský komediant</i>	28
TEXTOVÁ HISTORIE POSTAVY	29
Předobraz Josefa Švejka	29
Dobrý voják Švejk před válkou	29
Dobrý voják Švejk psaný za války – <i>Dobrý voják Švejk v zajetí</i>	30
Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války	30
Karel Vaněk	31
ADAPTACE	33
Divadelní inscenace	33

Filmové inscenace.....	36
Švejk na deskách a CD	37
Knižní tvorba inspirovaná Josefem Švejkem	38
PARALELA MEZI JAROSLAVEM HAŠKEM A JOSEFEM ŠVEJKEM ..	40
VARIOVÁNÍ JMÉNA ŠVEJK V MIMOLITERÁRNÍ KOMUNIKACI.....	45
Kdo může být označen za Švejka?	45
Fenomén švejkovství	47
Jsme národ švejků?	48
JE ŠVEJK PRO DNEŠNÍ MLADOU GENERACI JEŠTĚ AKTUÁLNÍ?....	51
JOSEF ŠVEJK Z POHLEDU GENDER STUDIES	53
ZÁVĚR.....	54
POUŽITÁ LITERATURA.....	56
Internetové zdroje	61
RESUMÉ.....	63
SUMMARY	64
KLÍČOVÁ SLOVA.....	65
PŘÍLOHY	66
Použitá literatura v Přílohách.....	73

ÚVOD

Tato bakalářská práce se bude zabývat protagonistou románu Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. *Osudy* zaujímají v kontextu české literatury velice specifické místo. Vedle *Babičky* Boženy Němcové je Švejk nejslavnější českou postavou. To ukázal i projekt České televize „Kniha mého srdce“, do kterého se v loňském roce zapojil celý národ. Z knih českých autorů se do TOP 12 probojovaly pouze tři: *Saturnin*, *Babička* a *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Na rozdíl od *Babičky* je ale Švejk znám i po světě - *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* byly ke dni 19. 8. 2009 přeloženy do 54 jazyků. A navíc Švejk ztělesňuje postavu, kolem které neutichají diskuse. To vše svědčí o aktuálnosti hlavní myšlenky Jaroslava Haška, kterou ztělesňuje právě Josef Švejk.

Zkoumání literární postavy dnes přímo souvisí s obecnými otázkami po ontologii literárního díla a jeho složek. Otázka zní: „Je postava pouhým textovým fenoménem, souborem jazykových elementů, nebo je oddělena od narativního textu natolik, že žije vlastním životem?“ (B. Fořt, 2008, 14) A v případě Josefa Švejka si nejspíše odpovíme slovy J. Jedličky (2009, 49): „Haška se Švejkem si pleteme. Jako by autor a hrdina byli totožní. Ale nejen to – jako by tato figura vůbec nebyla literární fikce, ale historická osobnost. Necitujeme také: Hašek napsal, že Švejk..., ale říkáme: Švejk udělal, Švejk povídal... Anebo už dočista gnómičky: Švejk říká, Švejk praví... Přiznáváme Švejkovi přinejmenším takový stupeň reality jako kamarádovi z hospody a lidem, o nichž se povídá u piva, které jsme sice nikdy osobně nepoznali, ale o jejichž existenci nepochybujeme.“ Švejk tedy dokázal vystoupit z románu a žít svým vlastním životem.

Strukturalisté chápou postavy především jako jisté narativní funkce. A takto pojímané postavy jsou čistě jen textovými konstrukty, existují pouze skrze text a v textu. Ale v naší každodenní čtenářské praxi neredukujeme postavy pouze na textově založené narativní funkce: o literárních postavách běžně mluvíme stejným způsobem, jakým mluvíme o reálných lidech – odhadujeme jejich motivace a reakce, interpretujeme jejich jednání (jednání Švejka, Kondelíka a jiných). Pociťujeme nutnost nějakým způsobem interpretovat jednání fikčních postav (B. Fořt, 2008, 56). Například se ptáme, co by asi udělal Václav Kondelík, kdyby byl skutečně donucen narukovat na haličskou frontu? A těžko si představit, že by se z Josefa Švejka stal malíř pokojů, který by řádně platil ze svého podnikání daně. (D. Mocná, 2002, 198)

Josef Švejk je postavou velice rozporuplnou, je postavou-hypotézou. Ta je složená z kontrastů vzájemně se přitahujících a odpuzujících. (D. Hodrová, 2001, 553). Tato postava je vnímána jako torzo, silueta. Celek postavy se jakoby ztrácí v nekonečnu. Chování postav-hypotéz je nepředvídané, ocitá se v rozporu s psychologickými i tradičně literárními předpoklady, je plné zvratů a neočekávaného. Postava-hypotéza je variantou postavy s tajemstvím, ani na konci nerozšifrovaným. (tamtéž, 557n.)

Naopak postavy-definice jsou bez tajemství, nemají žádný nezjevený vnitřek – buď jsou prázdné, nebo je jejich nitro beze zbytku zveřejněno čtenáři pomocí vševědoucího či skrytého vypravěče. (D. Hodrová, 2001, 556) Švejk je postavou-hypotézou, nikoliv však postavou tajemnou, nýbrž postavou nedourčenou a rozpornou zároveň, takže vyvstává řada otázek:

Je Josef Švejk dobrý voják, zpěvák, vypravěč anekdot a příběhů ze života, gurmán a muž, jemuž na nějakém tom kroku nezáleželo? (K. Sýs, 2004, 2). Blbý a zchytralý tlust'och, který simuluje? (A. Novák, 1995, 1487). Zásadní ulevvák? (R. Pytlík, 1983a, 289) Český Honza? Geniální idiot? (I. Olbracht, 1958, 180) Idiot i chytrák zároveň? (F. Buriánek, 1980, 99). Moudrý blázen? (E. Frynta, 1987, 123) Sanchopanzovský typ? Antihrdina? (J. Peterka, 2007, 218) Postava s pohádkovými prvky neohroženosti a nebojácnosti? (R. Pytlík, 1983a, 167) Nejpokornější postava světové literatury? (J. Plachetka, 2002, 8) Nihilista? (R. Pytlík, 1983b, 31) Anarchista? (P. Čornej, 2001, 144) Vypravěč? (F. Buriánek, 1981, 143) Slovy Přemysla Blažíčka (1991, 11): „Kdo je Švejk, ví každý. Kdo je Švejk, neví s určitostí nikdo.“

Narativní směry rozlišují tři oblasti: *oblast určenou*, *oblast podurčenou* a *oblast mezer*. Mezery vznikají tam, kde se o daném jevu či entitě mlčí, nebo se k ní nedá referovat. Proto jsou i narativní postavy plné mezer, které nemůžeme zaplnit, protože prostě neexistuje žádný způsob, jak o nich chybějící informace zjistit. (B. Fořt, 2008, 98) A u postavy Josefa Švejka nalezneme oněch „mezer“ více než dost – Švejk je bez minulosti (nikde se nedočteme o jeho rodičích, neznáme jeho věk); ani nevíme, jak vypadal (autor-vypravěč nám o Švejkově zjevu příliš neprozradí, pomáhají nám ilustrace), atd.

Jak je vidět, na postavu Josefa Švejka může být pohlíženo z mnoha různých úhlů pohledu – je ambivalentní postavou. Právě proto jsem si vybrala toto téma bakalářské práce (v prvním ročníku jsem psala v rámci předmětu *Teorie literatury* charakteristiku *Osudů dobrého vojáka Švejka*, již tehdy mě překvapila diametrální odlišnost nahlížení nejen na titulní postavu, ale i na celý román).

Musím se však přiznat, že když jsem začínala psát tuto bakalářskou práci, Josefa Švejka jsem příliš v oblibě neměla – přišel mi spíše typem pro muže – voják, kouří dýmku, pije kořalku a občas vypráví hospodské vtipy. Zaujala mě již zmiňovaná pluralita názorů vztahující se ke Švejkovi. Postupem času jsem se s ním začala blíže seznamovat – *Osudy* jsem četla znovu a znovu a prožívala je naprosto odlišně. Najednou mi Josef Švejk začal být sympatický – je obětavý, dobrosrdečný, pomáhá a nikdy nikomu neublížil – pokud si to dotyčný nezasloužil. Haška považuji za mistra ve svém oboru a Josefa Švejka za postavu, která geniálně demaskuje hloupost armády a celé byrokracie. Proto se skromně domnívám, že Josef Švejk je aktuální doposud. Nepotkali jste nikdy (alespoň v televizi či na internetu) hloupého poručíka

Duba nebo jiné představitele byrokracie, proti kterým byste chtěli umět „bojovat“ s lehkostí Josefa Švejka? S klidnou tváří říci té otrávené a neochotné úřednici: „Už jsme řek, že nevím,... to se divím, jak můžou být lidi tak zvědaví a neustále se ptát na jednu věc. To je, jako kdybych já na ulici každého druhého zastavil a ptal se ho, kolikátýho je.“ (J. Hašek, 1980a, 228)

V této práci budu postupovat v každé kapitole odlišně – většinou směřuji od obecného ke konkrétnímu. Nejprve se zaměřím na charakteristiku Švejka a rozdílné interpretace. Neopomenu jednak textovou genezi postavy, jednak filmová a divadelní zpracování *Osudů*. Část své práce věnuji i aktualizacím: stále se v tisku objevují slova odvozená od Josefa Švejka - *švejkovina*, *švejkárna*, *švejkovat*; zamyslím se nad *fenomémem švejkovství* a pozastavím se i nad otázkou, zda jsme opravdu národ švejků? Na závěr se pokusím interpretovat výsledky vlastní ankety, která se soustředila na oblibu Josefa Švejka u dnešní mladé generace a na genderové rozdíly mezi čtenáři *Osudů*.

Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že téma Josef Švejk bylo již tolikrát „omíláno“, že nemůže v dnešní době přitahovat pozornost, není tomu tak. Přemysl Blažíček v roce 1991 vydal knihu *Haškův Švejk*, v níž se postavil k *Osudům* zcela odlišně, než bylo doposud zvykem.

Na Josefa Švejka může být pohlíženo opravdu velice netradičně, například jako na Kondelíkova zlobivého synovce. V posledních desetiletích totiž dochází ke ztotožňování obou literárních typů, vzdálené příbuzenství Josefa Švejka a Václava Kondelíka se jeví jako ryzí sourozenectví – spojuje je především jejich zemitost a jejich instinktivní nechuť k velkým dějinám, lpí na svém vlastním „malém“ světě (D. Mocná, 2002, 198). Haškův Švejk na sebe od počátku strhl bouřlivou polemickou pozornost, svou šířkou i hloubkou mnohonásobně přesahující parametry sporu o Kondelíka. Jistě i proto, že Švejk je na rozdíl od Hermannova hrdiny postavou daleko složitější a že problémem je už samotné určení, kým vlastně je (tamtéž, 194). Švejk i Kondelík měli stejné odpůrce (A. Novák), přesto se zdá, že „Kondelík je typem vhodným zejména pro gründerská období budování, zatímco Švejk nabývá na aktuálnosti v časech útlaku, kdy je vše ztraceno a jediné, co zbývá, je pokud možno přežít.“ (tamtéž, 197)

Výbor interpretačních a literárněhistorických studií *Cesty za smyslem literárního díla* Milana Jankoviče též obsahují úvahy o Jaroslavu Haškovi a jeho díle (vyšly v roce 2005); podobně je tomu u studií L. Doležela, které vydalo Nakladatelství Torst v roce 2008. Ambivalentní postava Josefa Švejka není zanedbávána ani v učebnicích literatury a čítankách na základních a středních školách, stejně tak se mu čas od času věnují odborné časopisy (např. *Tvar*, *Česká literatura*); mezinárodní literární konference v roce 2003 nesla název *Hašek a Švejk – humor tisíciletí* (F. Cinger, 2003, 13). Švejk se zapojuje i

do problému sociologického přístupu ke zkoumání národní identifikace. „Fakt, že Švejk se pokládá za Čecha, nemá normálně pro nikoho význam: když se převlékne do ruské uniformy, stane se Rusem a ruským zajatcem a chová se v podstatě jako všichni jiní Rusové.“ (J. Kiliás, 2005, 687)

Nejnověji lze studovat Švejka z pohledu fenomenologie. A co více, k zásluhám dobrého vojáka Švejka patří patrně i to, že svým způsobem přispěl k sblížení dvou velkých linií – symbolistní a fenomenologické. (M. Červenka, 2005, 26) Švejk totiž není typ, nýbrž symbol (tamtéž, 92).

Josef Švejk se v neposlední řadě stal i muzikálovou hvězdou: před dvěma lety, tedy v roce 2008, uvedlo pražské divadlo Hybernia muzikál *Švejk, Veselohra se zpěvy*.

S ohledem na rozsah dané problematiky se omezím jen na některé problémy, přesto doufám, že se mi podaří vystihnout to nejdůležitější a nejzajímavější, snad i z nového úhlu pohledu.

CHARAKTERISTIKA JOSEFA ŠVEJKA V OSUDECH¹

Co se děje s postavou Josefa Švejka v průběhu románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*? Úvodem bych ráda načrtla obsah čtyřdílného románu Jaroslava Haška.

I. Díl: V zázemí - Švejk je za své výroky (o vraždě Ferdinanda d'Este a za názory na mezinárodní politiku) v hospodě zatčen, vyslýchán a lékaři prohlášen za „úředního blba“. Jako beznadějný případ byl z psychiatrie propuštěn. Vypukla válka a Švejka povolali k odvodu - ačkoliv přijel na invalidním vozíku a s berlemi (kvůli silnému revmatismu). Svým pláčem dojal polního kněze Ottu Katze a stal se jeho sluhou. Polní kurát ho však brzy prohrál v kartách, proto se Švejk dostal k nadporučíkovi Lukášovi. Na jedné straně dokáže svému pánovi pomoci (zbaví ho neodbytné milenky), na druhé straně ho přivádí do problémů (obstarává mu psa, který patří jeho nadřízenému – plukovníku Krausovi).

II. Díl: Na frontě - Cestou do Českých Budějovic Švejk zatáhl za záchrannou brzdu – tím se nabaluje další sled událostí a historek – Švejkovi ujel vlak s Lukášem, následovalo uvěznění v Budějovicích, rozpravy s jednoročním dobrovolníkem Markem, druhé uvěznění - z něj vyvázl bez odsouzení a s povýšením na ordonanc.

III. Díl: Slavný výprask je věnován transportu vlakem (do Uher, přes Slovensko do Polska, do předních pozic rakouské armády, na srbskou a ruskou frontu); hrají se karty a rozpráví se o jídle a pití. Kumpanie se konečně dává na pochod.

IV. Díl: Pokračování slavného výprasku - Před přesunem na haličskou frontu Švejk hledal pro svůj oddíl nocleh, ale ztratil se - vyzkoušel si ruskou uniformu, a tak se dostal do rakouského zajetí. Měl být pověšen, ale zachránil ho telegram od jeho marškumpanie. Jeho návratem se román uzavírá. Tento IV. díl zůstal nedokončen.

Názvy kapitol konstatují, jaké události v nich bude čtenář sledovat (*Dobrý voják Švejk na policejním ředitelství; Švejka vyhodili z blázince; Švejk na garnizóně; Švejkova budějovická anabaze*). Text se ale neustále opoždňuje za autorovým rozvrhem, protože se nezvladatelně rozlévá do šíře - dokonce ani žádná bitva na frontě neproběhne. (P. Blažíček, 1991, 23n.)

V úvodu k *Osudům* Hašek píše: „Veliká doba žádá velké lidi. Jsou nepoznaní hrdinové, skromní, bez slávy a historie Napoleona... Dnes můžete potkat v pražských ulicích ošumělého muže...“ (J. Hašek, 1980a, 7). Tuto charakteristiku nelze chápat jako pravou a jedinou možnou interpretaci této postavy, ale jen ironický výrok o ní, kterým se navozuje mnohoznačná interpretace románu (D. Hodrová, 2001, 287).

¹ V průběhu mé bakalářské práce budu označovat román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* pouze zkratkou *Osudy*.

Co tedy víme o Josefu Švejkovi? Žije v Praze, rád popíjí v hospodě U Kalicha. Je bez vyznání, svobodný a bezdětný, živil se prodejem psů – „ošklivých nečistokrevných oblud, kterým padělal rodokmeny“ (J. Hašek, 1980a, 12). Vojenskou lékařskou komisí byl prohlášen za blba a kromě toho trpěl revmatismem. Přesto do války zasáhl – jako vojenský sluha a poté ordonanc nadporučíka Lukáše, kompanieordonanc 11. marškompanie 91. regimentu. Rád vyprávěl různé anekdoty a občas si zpíval, někdy mluvil lámanou němčinou, vždy byl nevinný a nikdy nic nepotřeboval (přesto nepohrdnul tabákem do své dýmky a rád pil kořalku, jako správný voják). Snad pokaždé se jevil spokojený, zvláště, když byl nasycený, většinou se z jeho tváře dal vyčíst jen „naprostý klid“ (tamtéž, 322).

Pojmenování postav je vždy důležitou součástí jejich utváření – jakmile je postava pojmenována, je její jméno od ní samé neoddělitelné (B. Fořt, 2008, 72). Josef akcentuje neindividualizovanost, obyčejnost. Naopak příjmení Švejk svou expresivní zvukovou stránkou a jedinečností koresponduje jednak s klaunským charakterem postavy, jednak ve spojení s obyčejným, bezvýrazným a bezpříznakovým křestním jménem sugeruje svou jinakost a neopakovatelnost jedinečnost této postavy. (D. Hodrová, 2001, 558) Ačkoliv příjmení Švejk konotuje němčinu (schwank = ohebný), svou zvukovou expresivitou se jeví jako typicky české (analogie k hovorovému strejc, bejk, vejř) (J. Peterka, 2007, 227). Přesto je překvapivé, že toto příjmení nepatří mezi příliš frekventovaná. V pražském telefonním seznamu se vůbec nevyskytuje, můžeme ho však vystopovat jinde - např. ve Vysokém Mýtě by měl žít muž jménem Zdeněk Švejk¹, jinde narazíme na jméno Pavel Švejk či Jaroslav Švejk², přesto se jedná spíše o výjimky.

Švejkova fyziognomie

Vzhled postavy (obvykle vyjádřený popisem buď v plánu vypravěče, či v plánu postav) je důležitým charakterizačním prostředkem literárních postav především proto, že přímo vyděluje postavu vůči ostatním entitám, a tím pomáhá její identifikaci napříč vyprávěním. V případě vzhledu postavy se při jeho dekodování projevují jisté typologie, které nám umožňují z vnějšího vzhledu usuzovat na jisté globálnější vlastnosti postavy. (B. Fořt, 2008, 66)

Švejk je ale postavou nedourčenou. Z románu se nedozvíme ani jeho věk; Švejk nám pouze prozradí, že je „starej voják“, který sloužil už před válkou. (J. Hašek, 1980a, 406)

Jaroslav Hašek nám nabízí pouze trhavé informace o tom, jak Josef Švejk vypadal: byl zavalitý postavy a silných stehů (tamtéž, 234), ze zprávy rytmistra se dočteme, že byl menší postavy, souměrného obličej a nosu s modrýma očima, bez zvláštního znamení (tamtéž, 344), měl „plný, usměvavý

¹ <http://seznam.1188.cz/?forceUTF8=%E2%98%BA&q=%C5%A1vejk&x=0&y=0>

² <http://www.zlatestranky.cz/hledani/-/%C5%A1vejk/1/>

obličej, zakrojený velkýma ušima vyčuhujícíma pod naraženou vojenskou čepicí“ (J. Hašek, 1980a, 372), „modré dobré oči“ (tamtéž, 34), „měkký úsměv“ (tamtéž, 134). Několikrát se opakuje informace o jeho klidné tváři plné bezstarostnosti, o dobráckém obličejí a dobráckých očích, které upírá s něhou na kdekoho (tamtéž, 134), také září svou prostotou – i když ho odvádějí k výslechu. Občas vypadá jako bytost z jiné planety: „Švejk v tom okamžiku vyhlížel, jako by spadl z nebe z nějaké jiné planety a nyní hledí s naivním údivem na nový svět, kde od něho žádají takovou neznámou dosud pro něho pitomost, jako jsou nějaké dokumenty.“ (tamtéž, 291)

Nejvíce otázek vyvolává Švejkův úsměv, který dobře vystihl Josef Lada. Profesor Jiří Holý to krásně vyjádřil: „Švejkův úsměv je stejně tajemný jako úsměv Leonardovy Giocondy. Proč? Protože to je šifra, která je význačná.“ (P. Pišťanek, 2003, 10) S. Richterová (1997, 45) si všimla, že na jeho dobrácké kulaté tváři září za všech okolností úsměv, v jeho modrém pohledu se nezračí nic subjektivního, žádný niterní život ani fyzické utrpení; podobný názor sdílí i H. Böll (1961, 510): „Švejk vždycky vítězí, usmívá se svým teplým měkkým úsměvem, stojí tu s dýmku v ústech, vždycky jako vítěz“; a A.M. Ripellino (1992, 304) si povšiml, že J. Hašek znovu připomíná Švejkův měsíkový obličej, dobrácké oči, měkký andělský pohled. V nejhorších průšvizech má Švejk do tváře vepsanu pitomost tak skalní, že nelze pochybovat o jeho úplné nevině. Jeho úsměv odzbrojuje i hněv druhých.

Švejkův prostomyslný výraz, jeho dobrosrdečné a nevinné oči dokázaly zahnat bouři – tak je například zachráněn od několika facek a nadávek. (J. Hašek, 1980a, 263) Švejk zkrátka dokáže nemožné a nadporučík Lukáš si pak musí říci: „Měl jsem mu přece dát pár facek, a zatím se s ním bavím jako s nějakým kamarádem.“ (J. Hašek, 1980b, 42) Vypravěč sám přiznává, že se nadporučíkovi Lukášovi párkrát zastesklo po Švejkovi. Naopak poručíka Duba Švejkův klidný, bezstarostný obličej dokáže akorát rozčílit.

Charakterizační funkci má kromě těla a tváře také oděv postavy. Zajímá nás zejména oděv, který charakterizační funkci ztrácí – tam, kde se mezi oděvem na jedné straně a tělem, profesí, charakterem na druhé straně rozevírá mezera – tj, tam, kde má oděv charakter převleku, kostýmu, případně jinotaje. Poněkud zvláštní je právě Švejkův oděv – uniforma k němu patří, ale je mu velká, čímž se mění v klaunský převlek (D. Hodrová, 2001, 560):

„Nežli ho propustili, dali mu starý vojenský mundúr, který patřil nějakému břicháči a o hlavu většímu, než byl Švejk. Do kalhot, které měl na sobě, byli by se vešli ještě tři Švejkové. Nekonečné faldy od noh až přes prsa, kam až sahaly kalhoty, mimovolně způsobovaly obdiv diváků. Ohromná blůza se záplatami na loktech, zamaštěná a špinavá, klátila se na Švejkovi jako kabát na hastrošovi. Kalhoty visely na něm jako kostým na klaunovi z cirkusu.“ (J. Hašek, 1980a, 134)

Více nám autor neprozradí – proto jako čtenáři vycházíme především z ilustrací k románu.

Ilustrace

Obvyklá představa o Švejkovi vychází z ilustrací Josefa Lady, ty však nemají vždy stejnou polohu jako Haškův text a působí ve srovnání s ním méně drsně a více idylicky, myslí si J. Lehár (2006, 565).

Ale začněme od začátku. **Josef Lada** vypráví o svém setkání s Jaroslavem Haškem: „Namaloval jsem postavu Švejka, jak si zapaluje fajfku uprostřed letících kulí a granátů, vybuchujících šrapnelů. Dobromyslný, klidný výraz, jako by se vůbec nic nedělo. Tuto obálku jsem přinesl ve sjednaný den do vinárny U Mohelských. Haškovi a jeho příteli Františku Sauerovi se moc líbila a hned mi slíbili honorář. Místo peněz jsem však musel za oba zaplatit útratu!“ (J. Lada, 1969, 285) Tato kresba byla nejspíše inspirována starou písní o kanonýru Jabůrkovi. (R. Pytlík, 2003, 22) Obálka, o které mluvil Josef Lada, je jediným ilustračním doprovodem Švejka, který J. Hašek ještě spatřil. Prání ilustrovat Švejkovy *Osudy* barevně splnil Lada až v letech 1953 – 1954, kdy vytvořil 212 barevných kreseb pro nové knižní vydání. (tamtéž, 286n.)

Na Ladovy ilustrace navázal i Jiří Trnka v loutkovém filmu. Přesto se nejen literární kritici domnívají, že J. Lada nedokázal vystihnout Haškova Švejka (R. Pytlík, 1983a, 430). Údajně nezachytil satirickou stránku Haškova humoru – vykreslil ho jako spontánního člověka s obveselující naivitou, ale nevystihl tragikomickou drastičnost Haškovy protiválečné satiry. A. M. Ripellino (1992, 310) je přesvědčen, že z Ladových karikatur jsme se naučili brát Švejka jako venkovského strejdu, českého Honzu, tloušťka, který se rád dobře poměje; jako šmudlu v pomačkaných kalhotách, s červeným nosem a neoholeným strništěm.

Ačkoliv se ozývají kritické hlasy, dvojice Švejk-Lada patří k sobě. S Ladovými ilustracemi vycházejí překlady *Osudů* po celém světě. Přesto se v zahraničí našli umělci, kteří se pokusili sami vyobrazit titulní postavu Haškova románu: arménské vydání z roku 1936 s kresbami G. Arutčana; v Německu to byl karikaturista George Grosz; ukrajinské vydání doprovodil kresbami A. Basilevič, který sice přijal základní představu o Švejkovi od Josefa Lady, ale kresbu příliš individualizoval; vcítění a pochopení pro mnohohrstevnatost Haškova díla projevil polský ilustrátor A. Czeczot ve vydání v Katovicích (1970) - jeho uvolněná kresba načrtává pouze základní tvary a připomíná dětský naivismus. (R. Pytlík, 1983a, 430n.)

V České republice byly překvapením ilustrace **Petra Urbana** (proslavil se zejména svými hospodskými a pivními vtipy s Rudou Pivrcem), který pro nové vydání *Osudů* (Nakladatelství XYZ, 2008) vytvořil přes šedesát perokreseb, kolorovaných anilinovými barvami a pastelkami. Mají charakter komiksu (kresby doplňují zkratkovitou řeč postav). Anketa MF Dnes ukázala, že se nové ilustrace čtenářům líbí: 4856 lidí hlasovalo pro ANO, pouze 1860 osob se vyslovilo záporně. (M. Dvořáček, 2008)

Ilustrace Josefa Švejka můžete porovnat v příloze.

Jak Josef Švejk myslí a jak se chová? Vnitřní charakteristika Švejka

Josef Švejk nepostrádá pouze fyzické rysy, ale dokonce i vnitřní charakteristiku – celou knihu jsme na vážkách, co si Švejk opravdu myslí, jaký vlastně je? *Notorický blb a idiot* – shodne se kolegium tří psychiatrů. (J. Hašek, 1980a, 44) Ale čtenáři o tom nejsou tak jednoznačně přesvědčeni, ani nadporučík Lukáš nemá jasno v tom, zda je Švejk opravdu blb: „Pořád ještě nevím, děláte-li ze sebe vola nebo jste se už volem narodil.“ (tamtéž, 272) A co odpoví Švejk na otázku, zda je *blbej*? „...opravdu sám na sobě někdy pozoruju, že sem slabomyslněj, zejména takhle k večeru...“ (tamtéž, 320). Poručík Dub má jasno: „dělá ze sebe blba, aby kryl svým idiotstvím svá darebáctví.“ (tamtéž, 326)

V první řadě bychom měli rozlišovat mezi přímou a nepřímou charakterizací. Jako přímou charakterizaci vnímáme pouze tvrzení důvěryhodná, která pocházejí od hlasu s nespornou autoritou v textu – těch v románu bohužel není mnoho, např. první odstavec románu, ve kterém nám autor sděluje, že pan Švejk opustil před léty vojenskou službu, když byl definitivně prohlášen vojenskou lékařskou komisí za blba. (J. Hašek, 1980a, 12) V textu však převažují charakterizace nepřímé: „Výrok *Žádněj idiot nejste, Švejku, chytřej jste, mazanej jste, lump jste, uličník, všivák...* - pronesený karikovaným předsedou komise vojenských lékařů je v daném kontextu charakterizací nepřímou; nepřímou (vlastní rozčilenou řečí) vystihuje především povahu ‚lékaře‘ a teprve z jeho pochybného pohledu Švejka; vstupuje navíc do rozporu s titulem, který Švejka označuje za ‚dobrého vojáka‘, takže čtenář stojí před otázkou, které informaci spíš věřit.“ (J. Peterka, 2007, 224n.) Právě rozvitá nepřímá charakteristika Švejka jeho vlastními promluvami navozuje napětí s charakteristikou přímou vycházející z ostatních postav.

Zastavme se na chvíli nad oslovenými, kterými je Švejk častován od ostatních postav románu (nepřímá charakterizace). Ačkoliv je v titulu označen Švejk za dobrého vojáka, množství nadávek, kterými ho nazývají ostatní postavy, svědčí spíše o opaku (už zde můžeme hovořit o paradoxu ve vnímání Švejka): *mořské prase, siamskej slon* (J. Hašek, 1980a, 105), *simulant* (tamtéž, 105), *lump* (tamtéž, 111, 119), *pěkné kvítko* (tamtéž, 451); *ohromný pitomec a zajímavá figura, něco non plus ultra* – přesvědčuje nadporučíka Lukáše polní kurát, který Švejka prohrál v kartách (tamtéž, 204); putimský strážmistr považuje Švejka za *chlapa všemi mastmi mazaného* (tamtéž, 313) a v opilosti ho hladí po hlavě: „Ty můj zlatej kluku slovanskej, ty můj malinkej špiónku!“ (tamtéž, 327); do telefonu ho nazvou *hňupem, pitomcem a blbounem*, (tamtéž, 490n.) *vopicí, hovadem a volem* (tamtéž, 505). Švejk sám sebe nazve *hovadem* (J. Hašek, 1980b, 18); šikovateli se jeví Švejk jako *lump všivý* (J. Hašek, 1980a, 290); pro mladého poručíka je to *chlap degenerovanej, hlupák a pazneht* (tamtéž, 292n.), pro poručíka Duba *osel* (J. Hašek, 1980b, 101) a *mizera* (tamtéž, 157).

Nadporučík Lukáš má pro něj hned několik nepříjemných označení: *boží hovado* (J. Hašek, 1980a, 222), *pacholek* (tamtéž, 262), *holomek* (tamtéž, 272), *potvora* (tamtéž, 283), *blb* (tamtéž, 347), *dobytek*, *uličník*, *lotr* (tamtéž, 493), *vožralý hovado* (J. Hašek, 1980b, 39), *bestie* (tamtéž, 161) a považuje ho za ještě něco horšího než blba: „vy vůbec nejste si vědom dosahu svého jednání. Mně se samotnému už hnusí nadávat vám blbů. Pro vaši blbost není vůbec slova. Když vám řeknu blbe, tak vás nazývám ještě laskavým jménem.“ (tamtéž, 41)

Švejk ovšem „ušetřil“ i několik pozitivních oslovení: opilý polní kurát mu říká *ty dobráku jeden* (J. Hašek, 1980a, 151), *kamaráde* (tamtéž, 210). Při budějovické anabázi ho babička oslovuje *vojáčku* (tamtéž, 298), dědeček ho mile označí za *rošťáka* (tamtéž, 302) a v následující kapitole ho srdečně oslovuje účetní šikovatel Vaněk: *miláčku*, *můj anděli*, *dítě zlatý* (tamtéž, 498n.). Když se Švejk dostane mezi ruské zajatce, považují ho za žida: „co, neříkal jsem ti to, židáčku, jaká je u nás disciplína?“ (J. Hašek, 1980b, 269)

Jak ho ale vidí sám vypravěč, respektive autor? Podle J. Haška se Švejk občas díval „s božským klidem nevinného dítěte“ (J. Hašek, 1980a, 105), dobrácky se usmíval, někdy se tvářil jako mučedník (tamtéž, 276), v jeho obličejích se zračil *nejnevinnější výraz* (tamtéž, 283) a uměl vzpomínat *něžně* na svého nadporučíka (tamtéž, 284). „Jeho salutování bylo plnozvučným doprovodem k jeho neskonale spokojené, bezstarostné tváři. Vypadal jako řecký bůh zlodějství ve střízlivé uniformě rakouského infanteráka.“ (tamtéž, 484) Byl to opravdu „dobrý voják“ – Jaroslav Hašek měl pro „svého“ Švejka jen samé pozitivní příměry. V jeho podání není Švejk zesměšňován, karikovány jsou ostatní postavy (především představitelé moci). Vypravěč ho v *Osudech* nikdy nenazval blbem - dle jeho popisu je *prorokem* – jeho bohorovný klid a nevinnost a některé jeho portréty by mohly být popisem Budhy; jeho vyrovnanost je tím velkolepější, čím větší bouře kolem zuří. (S. Richterová, 1991, 139)

„Švejk v té prorocké chvíli vypadal tak krásně. Jeho prostodušná tvář, usměvavá jak měsíc v úplňku, zářila nadšením, jemu bylo vše tak jasné.“ (J. Hašek, 1980a, 22)

Autor nás na více místech upozorňuje na jeho prorocké sklony – „on viděl daleko do budoucnosti.“ (tamtéž, 23) Lukáš a Marek jsou jména evangelistů, Švejk by tedy mohl být prorokem - předvídá, že císařové budou umírat jeden po druhém – z tohoto hlediska se jeví Švejkovo absurdní jednání jako smysluplné: je lhostejné, kterou uniformu na sebe navleče, jako je jedno, kterým směrem bude putovat do Budějovic. (S. Richterová, 1991, 140)

Švejk je označen za blba, a díky tomu uniká vojenskému trestu za domnělou dezerci a řadě jiných nepříjemností. Protějškem Švejka a všech ostatních „blbů“ v románě je skutečný kretén, mentálně zaostalý obecní pasák Pepek Vyskoč, vystupující v kapitole o budějovické anabázi. Pepek se vyjadřuje kozím mečením, k tomu dělá hop a vyskakuje. (S. Richterová, 1991, 132) Švejk není výjimečný tím, že je blb, ale tím, že je jediný, kdo to o sobě ví. Švejk je blb úředně poznaný, ověřený a potvrzený, stojí to hned v první

větě románu. (S. Richterová, 1991, 136n.) Zde si dovolím trochu oponovat – sice v první větě románu čteme, že Švejk byl vojenskou lékařskou komisí prohlášen za blba – přesto by si to neměl myslet čtenář (myslím si, že vše nasvědčuje tomu, že Švejk odhaluje *blbství*, *hloupost* představitelů moci – lékařů, armády, byrokracie i církve). To dokládá i tento Haškův výrok, který nalezneme v doslovu k prvnímu dílu románu:

„Nevím, podaří-li se mně vystihnout touto knihou, co jsem chtěl. Již okolnost, že slyšel jsem jednoho člověka nadávat druhému: „Ty jsi blbej jako Švejk,“ právě tomu nenavědčuje. Stane-li se však slovo Švejk novou nadávkou v květnatém věnci spílání, musím se spokojit tímto obohacením českého jazyka.“ (J. Hašek, 1980b, 363)

Pokud budeme tentokrát Haškovi věřit (přeci jen byl velikým mystifikátorem), dává nám zde návod, jak román číst. Jak již bylo řečeno – vypravěč nikdy nenazve Švejka blbem – proto i nadávka „Ty jsi blbej jako Švejk“ nevystihuje charakter románového Švejka.

Jednání literárních postav je jedním z nejdůležitějších zdrojů implicitních významů – umožňuje nám usuzovat na jejich morální vlastnosti, ideje, názory, postoje, city, motivace a na jejich vztah k okolí (B. Fořt, 2008, 67).

Groteskní rys Švejkova idiotství se stupňuje v konfliktu s autoritami, nejčastěji v přímém styku Švejka s představiteli vládnoucí moci. Neobjevuje se nikdy ve vztahu k postavám lidovým. (M. Jankovič, 1960, 47) Přesto Švejk zesměšňuje i názory, představy a vlastnosti lidových postav, jakmile se přičí jeho zdravému, reálnému pohledu na život – Švejkovo jednání s paní Müllerovou, s bezradnými spoluvězni, s kuchařem Jurajdou, jehož okultistické názory se stávají předmětem Švejkova výsměchu, apod. Všechny tyto postavy se však sjednocují ve společném odporu k válce (tamtéž, 44). Uvedeme příklad Švejkova „utěšování“ spoluvězňů (samotné utěšování je paradoxní – místo útěchy spoluvězně spíše více vyděsí):

„Je to s námi se všemi moc špatný,“ začal svá slova útěchy, „to není pravda, jak vy říkáte, že se vám, nám všem nemůže nic stát. Vod čeho máme policii než vod toho, aby nás trestala za naše huby. Jestli je taková nebezpečná doba, že střílejí arcivévodý, tak se nikdo nesmí divit, že ho vedou na direkci... Čím více nás tady bude, tím to bude pro nás lepší, poněvadž nám bude veselejc.“ (J. Hašek, 1980a, 28)

Přes tato všechna fakta je celá postava líčena tak, že si nejsme jisti, o jakého člověka jde – je geniální? Nebo opravdu notorický blb a idiot, jak ho vidí kolegium psychiatrů? Vzhledem k převládající nepřímé charakterizaci si otázku klademe během četby románu snad na každé straně. Hašek nám totiž nedovolí nahlédnout do Švejkova nitra – my nevíme, co si skutečně myslí – nikdy. Švejk přechází snadno od konání idiota ke konání mudrce (a všechny stupně mezi tím), a proto stále mate čtenáře i kritiky. (L. Doležel, 2008, 84) Žádnou z rolí však nekoná, nýbrž imitací předstírá konání, které se od role očekává. Švejkovy imitační schopnosti mu umožňují mnohostrannost konání, kterou nenajdeme u žádné jiné postavy tohoto románu. (tamtéž, 85)

Domnívám se, že Švejk se v některých momentech jeví inteligentně a obětavě, například když opatruje opilého Ottu Katze. Stejně rozumně se projevuje, když bystře ovládá signály polního kuráta, kterému ministruje, ačkoliv je bez vyznání a nikdy to nedělal. Naše sympatie má Švejk po celý román – jistě si vážíme také jeho odvahy lhát a obvinít sám sebe, aby zachránil nadporučíka Lukáše. Plukovník za to Švejka ocenil (je přeci jen charakter) a povýšil ho na ordonanc. Kromě toho se Švejk pokusil vzít na sebe vinu za Balouna, který snědl Lukášovi játrovou paštiku. Zároveň Švejk vyjadřuje i náš názor na přihlouplého poručíka Duba: „Švejk si opět myslel, že viděl již mnoho pitomých důstojníků, ale takový, jako je poručík Dub, je přece u regimentu vzácností.“ (J. Hašek, 1980b, 101) Mimo jiné Švejk překvapuje odbornými znalostmi při vaření grogu či při popisu psích plemen a padělání rodokmenů.

Vnímám ho jako postavu dobrosrdečnou, rozhodně ne jako postavu zápornou, natož zlou. Ve vykladačích Haškova díla přesto Švejk vzbuzoval odpor – podle jejich přesvědčení to byl antihrdina (simulant), kterého měl autor odsoudit (více viz kapitola „Klasifikace interpretací“). Pojem „antihrdina“ však není totožný s pojmem záporná postava. Josef Švejk je nehrdinskou postavou (ale ne zápornou), to vyniká zvláště v kontextu předpokládajícím bojovnost a odvahu.

I když se sama domnívám, že Švejk není pouhým prostáčkem, občas se tak chová – v některých situacích se nám jeví jako dítě, které nemá zájem o nic hlubšího. O tom svědčí hned první Švejkova reakce na vraždu Ferdinanda:

„Kerýho Ferdinanda, paní Müllerová?“ otázal se Švejk, nepřestáváje si masírovat kolena, „já znám dva Ferdinandy. Jednoho, ten je sluhou u drogisty Průši a vypil mu tam jednou omylem láhev nějakého mazání na vlasy, a potom znám ještě Ferdinanda Kokošku, co sbírá ty psí hovínka. Vobou není žádná škoda.“ (J. Hašek, 1980a, 12)

Švejk si nerušeně maže kolena opodeldokem, stejně jako dítě, které si staví z lega letadlo a nezajímá se v tu chvíli o nic jiného – Švejk i dítě jsou naprosto zaujati přítomným okamžikem, svou činností (M. Vágnerová, 2005, 224). Švejk uvádí příklady z okolí, které je mu blízké – zná přece Ferdinanda Kokošku, jež sbírá psí hovínka. Ačkoliv je tato situace tragická, my se smějeme, cítíme úlevu od tragiky všemožných historických událostí.

Než se budeme věnovat Švejkově promluvě a jazykové komice, pozastavíme se u komiky charakterů, situační a parodijní komiky.

Komika charakterů vzniká na základě zvláštní fyziognomie nebo charakterových vlastností typizované postavy, vesměs redukované na několik málo znaků, kterými se odlišuje od normy (A. Nünning, 2006, 389). Tuto komiku lze dokázat na hrdinovi Haškova románu: dle názvu díla má být Švejk vojákem – jaký je to ale voják, když vypadá jako klaun? Zavalité tělo, kulatý obličej; kalhoty, které mu vytvářejí faldy od noh až přes prsa a veliká blůza se záplatami na kalhotách.

O situační komice platí, že jedinec dosáhne pravého opaku toho, co původně zamýšlel (A. Nünning, 2006, 389). Švejk chce udělat nadporučíkovi

Lukášovi radost a obstarat mu pěkného psa – celá akce ale končí katastrofou a potrestán je i nadporučík Lukáš (plukovníkem Krausem). Formou situační komiky, přecházející v komiku parodijní, je i argumentace nepřiměřená situaci: například když Švejk na invalidním vozíčku křičí *Na Bělehrad!* (J. Peterka, 2007, 295) I přes výskyt těchto druhů komiky převažuje v textu jazyková komika – ta hraje v *Osudech* mnohem významnější roli, uplatňuje se v řeči postav i v řeči vypravěče.

Jazyk

Jestliže Josef Švejk není charakterizován po vnější, ani po vnitřní stránce, nabízí se jediným možným interpretačním vodítkem jeho řeč – ale bohužel i zde jsme na rozpacích: co myslí vážně a z čeho si naopak dělá legraci? Kdy ironizuje?

Svémi promluvami se postavy začleňují do kontextu narativních děl, podílejí se tím na utváření světa, v němž se pohybují. Styl řeči postavy poukazuje na její společenské zařazení i na její individuální charakteristiky. A jak jednání, tak promluvy se podílejí na čtenářské interpretaci těchto postav. (B. Fořt, 2008, 68n.) Jak je to tedy u postavy Švejka?

Zajímavosti si všiml K. Hausenblas: Švejk je charakterizován dříve svou řečí než činem (D. Hodrová, 2001, 520). Historky vypráví v *Osudech* tu a tam řada postav, ale Švejk je chrlí s udivující neúnavností. Podivuhodné také je, že Švejk vypráví cizí příběhy, častěji než vlastní.

Komentování přítomného dění je ozvláštněným a nápadným typem odbočování, ústředního postupu významové výstavby *Osudů*. Vyprávění historek přeskakuje do zcela jiných časoprostorových souvislostí a většinou i do odlišné významové oblasti. Značná část Švejkova vyprávění historek je založena na přirovnání – např. přirovnání nenažraného Balouna k psovi před košem s uzenkami. (P. Blažíček, 1991, 113n.) I podle Františka Buriánka (1981, 143) je Švejk především vypravěčem; prostředkem, kterým autor vyjádřil své hodnocení světa, dějových situací, druhých postav, celé společnosti, armády a války.

Švejkova konfrontace vznešeného s přízemním jsou zdrojem komična – například úvahy o smrti následníka trůnu v Sarajevu a o obchodníkovi s dobytkem (I. A. Bernštejnová, 1983, 81n.):

„Kdyby bejval tlustější, tak by ho jistě už dřív ranila mrtvice, když honil ty báby na Konopišti, když tam v jeho revíru sbíraly roští a houby, a nemusel zemřít takovou hanebnou smrtí. Když to povážím, strýc císaře pána, a voni ho zastřelejí. Vždyť je to ostuda, jsou toho plný noviny. U nás před léty v Budějovicích probodli na trhu v nějaké takové malé hádce jednoho obchodníka s dobytkem, nějakého Břetislava Ludvíka...“ (J. Hašek, 1980a, 18n.)

Švejk se často vyjadřuje v dlouhých souvětích, které jsou často doplňovány různými dodatky, doplňky, anakoluty, samostatnými větnými členy a vsuvkami ve formě vedlejších vět. Za nápadnou považujeme i hojnost

užití ukazovacího zájmena *ten*. Toto vše je příznačné pro lidové vyprávění. Pro lidový styl jsou příznačná i souvětí skládající se pouze z vedlejších vět, často uvozené spojkou *že* (F. Daneš, 1954, 137n.). Uvedu alespoň jednu ukázkou Švejkova „lidového“ vyprávění:

„Já jsem znal nějakýho kořalečníka Paroubka v Libni. Jednou se tam opil nějaký dráteník jalovcovou a začal nadávat, *že* je to slabý, *že* do toho leje vodu, *že* kdyby drátoval sto let a za celej vejdělek si koupil samou jalovcovou a vypil ji najednou, *že* by moh ještě chodit po provaze a nosit ho, Paroubka, v náručí.“ (J. Hašek, 1980a, 435)

Švejkovy příběhy ze života připomínají schéma anekdoty: jednoduchý konflikt – vtipné rozuzlení. V opozici proti tomuto schématu však výrazně působí dvě síly. Jednak je to epičnost Švejkova vyprávění, které má spíše sklon volně řadit představy, než aby pospíchalo k předem vytčenému cíli. Jednak je to významová hra, která epické plynutí dynamizuje, mnohdy s takovou energií, že vtipné rozuzlení anekdotického příběhu (nebo drobné humoresky) je úplně překryto lavinou komických kontrastů a zvrátů. Nápadný je také Švejkův sklon nezůstat při jednom příběhu, kupit jich několik za sebou. (M. Jankovič, 2005, 196n.)

Švejk přesto dodržuje některé z rysů anekdoty: přímou řeč postav, nadsázku, paradox, několikanásobnou gradaci, nestrojený hovorový ráz a zdůrazňuje jadrnost vyjádření (D. Mocná, 2004, 19). Pozastavím se u epičnosti Švejkova vyprávění – například historka o tom, jak jeho šéf Kokoška začal vyrábět koření pro krávy se svěcenými obrázky, má rozsah dvou stran listu A5. Švejk do svého líčení zahrne i veršovanou báseň, kterou předčítá sluha Ferdinand. Komické kontrasty se na sebe nabalují a závěr není klasickou komicky vyznívající pointou, která navozenou situaci nečekaným způsobem osvětluje či řeší:

„A ten náš sluha se začal mstít na tom koření pro krávy. Míchali jsme to ve velkých bednách na půdě, a tu von, kde moh smect myší hovínka, tak je přinášel a míchal je do toho koření. Potom sbíral po ulici koňský kobližky, sušil si to doma, roztloukal v hmoždýři na koření a házel to taky do koření pro krávy s obrazem sv. Pelgrina. A na tom ještě neměl dost. Čural do těch beden, vydělal se do nich a rozmíchal to, že to bylo jako kaše s otrubami...“ (J. Hašek, 1980a, 490). Vypravování přerušilo zvonění telefonu.

Stejně tak, jako se celé *Osudy* opoždějí za Haškovým rozvrhem (jelikož se nevladatelně rozlévají do šíře), podobně se rozlévají do šíře i anekdoty – v *Osudech* nedojde k žádné bitvě, v anekdotách nedochází k jejich tradičnímu vyústění.

A Švejkova promluva může být dokonce kruhovým dialogem: (M. Červenka, 2005, 20):

„...Žádný idiot nejste, Švejku, chytřej jste, mazanej jste, lump jste, uličník, všivák, rozumíte...“

„Poslušně hlásím, že *rozumím*.“

„Už jsem vám říkal, *abyste držel hubu, slyšel jste?*“

„Poslušně hlásím, že *jsem slyšel, abych držel hubu*.“

„Himlhergot, tak hubu držte, když jsem vám poručil, tak víte dobře, že *nesmíte kušnit!*“

„Poslušně hlásím, že vím, že *nesmím kušnit*.“ (J. Hašek, 1980a, 105)

H. Böll (1961, 510) dobře vystihl, že Švejk je do té míry epický a živoucí, že by mohl naplnit padesát svazků. Kliment Štěpánek, ředitel Josef Jakl a jiní potvrzují, že některé historky si Švejk nevymyslel, ale skutečně se staly. Mnohé epizodické postavy jsou opravdu reálné postavy z Lipnice (například kovář Kříž). Na Lipnicku byla známa i figura Pepka (*Pepku, vyskoč*). (V. Stejskal, 1953, 129)

Švejk reprodukuje přímé řeči osob, o nichž vypráví, často opět ve formě přímé (vznikají tak někdy až přímé řeči „na třetí“) a většinou přitom zachovává velmi dovedně charakteristický způsob řeči těchto osob (F. Daneš, 1954, 138):

„Poslušně hlásím, pane nadporučíku, že se opravdu pan polní kurát nemýlil. Když jsem sloužil aktivně, byl jsem superarbitrován pro blbost, a ještě k tomu notorickou. Od regimentu nás kvůli tomu pustili dva, mě a ještě jednoho pana hejtmana von Kaunitz. Ten, s dovolením, pane nadporučíku, když šel po ulici, tak se současně pořád dloubal prstem levé ruky v levej nosní díře a druhou rukou v pravý dirce, a když šel s námi na cvičení, tak nás vždy postavil jako při defilérungu a říkal: „Vojáci, éh, pamatujte si, že je dneska středa, poněvadž zejtra bude čtvrtek, éh.““ (J. Hašek, 1980a, 217n.)

Povšimněme si, jak Švejk reprodukuje přímou řeč pana hejtmana. Švejkovo vyprávění se neobejde bez prvků obecné češtiny (*levej, dirce, zejtra*), ale jejich použití není důsledné – používá výrazu *s námi* místo očekávaného tvaru *s náma*.

Hašek své hrdiny charakterizuje pomocí přímých řečí – pomocí slov, frází, větnou stavbou, spádem tečí, výběrem prostředků z různých vrstev jazyka, atd. Nejinak je tomu i u Švejka. Jeho řeč je pražskou lidovou mluvou, jsou tu všechny znaky obecné češtiny (*dobrej, žádný hračky, který lidi, vokno, nákej, atd.*), nalezneme zde i dobovou charakteristiku – např. *onikání*. (F. Daneš, 1954, 136)

Švejkova promluva se mění podle toho, s kým vede hovor – pokud mluví se svými představenými, snaží se používat spíše jazyk spisovný, až knižní, což působí nepřirozeně – ale vhodně to kontrastuje s celkovým jazykovým rázem jeho řeči a charakterizuje prostředí a situaci. (tamtéž, 136) S poručíkem Dubem mluví nadmíru (až na jednu výjimku) spisovně a hyperzdvořile:

„Dle rozkazu, poslušně hlásím, pane lajtnant, vy jste mě ráčil sám jednou upozornit, že když mluvíte, že mám svým zrakem sledovati vaše ústa. Poněvadž *každej* vojín musí vyplniti rozkazy svého představeného a zapamatovati si je i pro všechny budoucí časy, byl jsem k tomu nucen.“ (J. Hašek, 1980b, 256)

Naopak v rozmluvě s nenasytným Balounem si dovolí i vulgaritu: „Ty jsi ale zatracená nenasytná svině.“ (J. Hašek, 1980b, 231)

Švejkův slovník zahrnuje velmi širokou škálu slov – od výrazů „vysokých“ přes slova hovorová a obecná až k vulgarismům. Přesto míním, že Švejk nehovoří příliš vulgárním jazykem, spíše využívá hovorovou mluvu. Za vulgární projevy považuji například vyjádření hostinského Palivce: „Stojí to všechno za hovno“ (J. Hašek, 1980a, 15) - i sám vypravěč nás upozorňuje:

„Palivec byl známý sprosták, každé jeho druhé slovo byla zadnice nebo hovno.“ (J. Hašek, 1980a, 15)

Švejk je neúnavný, vypráví neustále, i nevhodné situaci – ve vězení, při výslechu, před smrtí oběšením, dokonce mluví ze spaní. Svými řečmi dokonce „zmagoří“ polního kuráta Martince, který mu přišel do vězení poskytnout duchovní útěchu před smrtí oběšením.

V rámci lidových vyprávění Švejk mudruje, jeho řeč má často argumentativní ráz (*poněvadž, kdyby*), často ovšem dospívá logikou cyklení paradoxů k absurdním závěrům. Když je vrchní polní kurát Lacina drzý, Švejk mu to oplatí:

„Každej nemůže bejt chytřej, pane obrlajtnant,“ řekl přesvědčivě Švejk, „ti hloupí musejí dělat výjimku, *poněvadž kdyby* byl každej chytřej, tak by bylo na světě tolik rozumu, že by z toho byl každej druhej člověk úplně blbej.“ (J. Hašek, 1980b, 248)

„Ano, zajisté, vy jste bůh, pane kaprál,“ odpověděl Švejk s rovnováhou filosofa, který chce na celém světě uskutečnit zemský mír a pouští se přitom do hrozné polemiky, „vy jste matka sedmibolestná.“ (tamtéž, 399)

Asi nejvíce přeci jen rozumí obchodu se psy: „Já mám nejradši psy,“ řekl Švejk, „*poněvadž* je to výnosnej obchod pro toho, kdo je umí prodávat. Já to nedoved, *poněvadž* jsem byl vždycky poctivej; ale ještě přeci lidi chodili na mne, že prej jsem jim prodal chčipáka místo čistokrevnýho a zdravýho psa, jako by všichni psi museli bejt čistokrevní a zdraví. A každej hned chtěl rodokmen, tak jsem si musel dát rodokmeny natisknout a dělat z nějakýho košířskýho voříška, kerej se narodil v cihelně, nejčistokrevnějšího šlechtice z bavorskýho psince Armin von Barheim. A vopravdu, lidi hned byli rádi, že to tak dobře dopadlo, že mají doma čistokrevný zvíře, a že jsem jim mohl nabídnout třebas vršovickýho špice za jezevčika, a voni se jen divili, proč takovej vzácnej pes, kerej je až z Německa, je chlupatej a nemá křivý nohy. To se tak dělá ve všech psincích, to byste, pane obrlajtnant, teprve koukal na podvody s těmi rodokmeny, jaký se dělají ve velkých psincích...“ (J. Hašek, 1980a, 223)

F. Daneš (1954, 127) vystihl princip ironie v *Osudech*: všechna slova dobrého vojáka Švejka, kterými stále osvědčuje svou loyálnost k mocnářství, jsou míněna ironicky. Po stránce jazykové to bývají obyčejné pusté fráze, např. „Poslušně hlásím, že jsem revmatik, ale sloužit budu císaři pánu až do roztrhání těla,“ řekl skromně Švejk, „já mám oteklý kolena.“ (J. Hašek, 1980a, 86); „Já uznávám všechno, přísnost musí bejt, bez přísnosti by se nikdo nikam nedostal.“ (tamtéž, 32); „Vykašli se na hospodářství,“ radil mu Švejk, „raději padni za císaře pána. Copak tě to na vojně neučili?“ (J. Hašek, 1980b, 231)

S. Richterová (1991, 135) je přesvědčena, že Švejkova absolutní paměť a nevyčerpatelná výřečnost svědčí o jakémsi druhu mentální poruchy (podle Jakobsona – afázie). Uvedeme příklad: Švejk si číslo 4268, které zahlédl na ručnici, asociuje s číslem jedné lokomotivy v Pečkách na dráze na 16. koleji. Přitom si vzpomněl na traťmistra, který učil strojvůdce, jak si zapamatovat toto číslo: „...První číslice je čtyřka, druhá dvojka. Tedy si pamatujte už 42, tj. dvakrát 2, to je v pořadí zepředu 4, děleno 2 = 2, a zas máte vedle sebe 4 a 2. Ted' se nelekejte. Kolikrát jsou dvakrát 4, vosum, není-liž pravda? Tak si vryjte v paměť, že vosmička je z čísla 4268 poslední v řadě. Zbývá ještě, když už si pamatujete, že první je 4, druhá 2, čtvrtá vosum, nějak chytře si zapamatovat tu šestku, co jde před osmičkou. A je to strašně jednoduchý. První číslice je 4, druhá dvojka, čtyři a dvě je šest...“ (J. Hašek, 1980b, 134)

KLASIFIKACE INTERPRETACÍ

Jak již bylo mnohokrát řečeno, Josef Švejk je postavou ambivalentní, a literární teoretici a kritici se už od prvopočátků nemohli shodnout na jednotném výkladu nejen titulní postavy, ale celého románu Jaroslava Haška. Tato kapitola se bude snažit poukázat na základní vývoj pohledů (zdůrazňují, že u české kritiky a českých umělců, na názory světových odborníků zde bohužel není dostatek prostoru) na naši kontroverzní postavu.

Vzhledem k tomu, že výklady Švejka jsou v úzké souvislosti s historií naší země, pro první čtyři okruhy jsem volila chronologický postup, zbylé okruhy spojuje společné téma.

Na začátek bych připomněla, kdy *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* začaly vycházet. První díl datujeme rokem 1921, druhý díl 1922, třetí díl 1923 a čtvrtý (nedokončený díl; pokračování dopsal K. Vaněk) spadá do let 1923-1924. (Lexikon české literatury, 1993, 88)

Osudy dlouhou dobu nepatřily do kánonu české literatury, na začátku byly degradovány na lidovou četbu, vulgární „brak“. Výstřižky z českých novin dvacátých let minulého století ukazují, že o J. Haška a jeho dílo se zajímal dříve policejní kronikář než literární recenzent a jen někteří kurzívkáři a fejetonisté zaznamenávali nějaké hospodské historky Jaroslava Haška. (L. Novomeský, 1974, 54n.) Knihkupci vraceli sešitové vydání Švejka, že je vulgární; Fr. Sauer po Haškovi chtěl, aby vytečkoval sprostá slova. Ten mu odpověděl otázkou, zda někdy viděl vytečkové „hovno“ a odmítl to učinit. Chtěl být spisovatelem pro neliterární obecnost – měla to být literatura pro obyčejné lidi, měla jim přinést posilu, aby důvěřovali sami sobě, když se vše okolo nich hroutí. (J. Chaloupecký, 1992, 189)

Sešity *Osudů* se tedy prodávaly po hospodách a byly považovány za právě takovou mystifikaci jako Haškovy politické pamflety, články o vymyšlených živočiších v časopise *Svět zvířat*, koncesovaný obchod se psy či *Strana mírného pokroku v mezích zákona* (F. Kautman, 1999, 242).

Zkrátka u nás se o *Osudech* a Švejkovi vždy mluvilo tak trochu s rozpaky – působily hádky, dlouhou dobu nebyly zařazen do literárně-historického kánonu. Trvalo mnoho let, než se naši kritikové začali opravdu důkladně zabývat J. Haškem a jeho dílem. Naopak v cizině pokládali od počátku *Osudy* za výborné literární dílo.

I. Okruh : Literární kritika 20. let 20. století – negativní

Uznávaný literární historik a kritik **Arne Novák** si nemyslel o Švejkovi nic dobrého – viděl v něm tlust'ocha, ulejšáka a simulanta. (A. Novák, 1995, 1487) Doslova o něm napsal: „Chlípny žrout z periferie, neumořitelný žvanil a nesnesitelný vtipálek, samolibý sprosták nevymáchaných úst, lhář a zbabělec, pitvorný hlupák a všemi mastmi mazaný ferina v jedné osobě.“ (tamtéž, 1487)

Podobný názor sdílel i prozaik, esejista a básník **Jaroslav Durych** (2002, 58): „Kniha je oslavou české houževnatosti a tvrdošijnosti v ulejšvácvtví.“ *Osudy*, a tedy i Švejk, mu byly *ztělesněním národa a pomník národa*. První reakce naše předního kritika **F. X. Šaldy** nebyla o mnoho lepší - označil Švejka za sabotáž války a trpný odpor k ní; za člověka z velkoměstské spodiny, který ze všech sil hájí svůj život. (F. X. Šalda, 1935, 127)

Výklad Švejka byl též do velké míry ovlivněn postojem oficiální legionářské literatury, která vytvářela idol českého vojáka a jeho válečného hrdinství. Vliv měla dobová potřeba státotvorné literatury motivovaná sestavením samostatné ČSR. Přežíval tu nejspíše i tradiční moralizující přístup k literatuře. A Švejkovo ulejšvácvtví se opravdu stalo něčím opovrženímhodným.

Pro F. X. Šaldu se Švejk stal přímým antipodem legionářského hrdinství. (R. Pytlík, 1983a, 277) Spisovatel **Josef Kopta** napsal článek *O českém všivácvtví*, který se týkal mentality českého národa. A za klasický obraz „českého všivácvtví“ označil dobrého vojáka Švejka. (tamtéž, 278) Podobně rozhořčen byl i Viktor Dyk, jež v roce 1928 vystoupil se slovy, že vidí ve Švejkovi úpadek doby: „Švejk byl zásadním ulejšvákem, ulejšvajícím se stejně státu jako národu.“ (tamtéž, 289)

Zkrátka, česká kritika viděla Švejka jako *geniálního sabotéra v rakouské armádě*, ale také rozvraceče v republice a hanlivý obraz českého vojáka v poli. (tamtéž, 281) Jak můžeme vidět, všichni se zalekli chování Švejka – vnímali ho jako ulejšvácvtví – a to cítili jako nebezpečné pro české čtenáře.

Postoj kritiků na počátku 20. století by nás neměl udivovat - oficiální kritika 20. let 20. století ještě hlásala myšlenku krásné prózy, řídila se dobovou estetickou normou a Haškův vulgární jazyk působil především rozpaky. Jak by mohl Arne Novák, který pojímal národ jako oblast duchovní a mravní (J. Lehár, 1998, 490), souhlasit s takovým „brakem“, hospodskou lidovou četbou, jakou byl Haškův román? A literatura měla být příkladem – jako vzor vnímali například plukovníka Ševce, hrdinu Medkova dramatu *Plukovník Švec*, který zvolí sebevraždu, obětuje se pro mravní řád, když se od něho odvrátí vojsko. (tamtéž, 561) Mohla tedy tehdejší kritika antihrdinu Švejka považovat za vzor, který by měl být napodobován?

V závěru bychom měli shrnout, že Arne Novák kritizoval *Osudy* a Švejka především proto, že je nevnímал jako „krásné“ (krásnou literaturu). Názory J. Durycha, F. X. Šaldy, V. Dyka a J. Kopta jsou spíše politickou kritikou – Švejk demoralizoval národ a vyzýval ho nebojovat.

II. Okruh: Literární kritika 20. let 20. století – pozitivní

Levicová inteligence přijala román velmi příznivě. Ivan Olbracht rozpoznal jako jeden z prvních typičnost ústřední postavy Haškova díla. (R.

Šťastný, 1974, 68) Rudé právo vydalo 15. listopadu 1921 stať **Ivana Olbrachta** týkající se Švejka:

„Švejk je ve světové literatuře zcela novým typem... Chytrý idiot, snad přímo geniální idiot, který to svým pitomým, ale přitom mazaným dobráctvím všude musí vyhrát, poněvadž není ani možno, aby to nevyhrál. To jest Švejk. Nebylo by možno, aby tento nový literární typ v nás budil tolik zájmu a tolik veselosti, kdyby byl vzat odněkud zvenčí, odněkud mimo nás, kdyby švejkovina nebyla součástíkou – větší, menší, toť lhostejno – i nás všech, stejně jako donquijotština, hamletovština, faustovština, oblomovština, karamazovština.“ (I. Olbracht, 1958, 180)

O dvanáct let později charakterizoval Josefa Švejka jako osobu, která si „neláme hlavu problémem, má-li se zapsati d'áblu či hrdinně s d'áblem bojovati, nýbrž který mu řekne: ‚Á, pozdrav pámbu, copak dělá prababička?‘ Chytrý hlupák, který to svým mazaným dobráctvím musí vyhrát v každé situaci a nad vši surovou autoritou lidí i poměrů.“ (tamtéž, 183)

První překladatelka *Osudů* do němčiny, Greta Reinerová, vyzdvihla Švejka jako ztělesnění odporu ušlápnutého lidu (R. Pytlík, 1983a, 31) Názor, že Josef Švejk ztělesňuje odpor lidu proti válce, byl velmi častý.

V roce 1928 vyšla v Tvorbě stať **Julia Fučíka** *Válka se Švejkem*. O titulní postavě *Osudů* se J. Fučík vyjádřil velmi pozitivně a vystihl názor vyskytující se v českém ovzduší mnoho následujících let: Je to typ mezinárodní, typ vojáka ze všech imperialistických armád. Švejk počne hrát úlohu geniálního blba, v níž pasivní loajálnost uvádí ad absurdum všechny rozkazy, zákony a zájmy státu, jemuž slouží. Nemá dost sil, a hlavně ne vědomí, aby mohl přímou akcí odstranit pro něj nesmyslný aparát, ale cítí se nad něj povznesen. Švejk ovládá umění prohrát válku tomu, kdo ho pošle do boje. A neprohrává ji svým ulejšvácstvím, nýbrž důsledným prováděním rozkazů, které mu jsou dány. (J. Fučík, 1983, 77n.)

Básník František Halas v roce 1935 správně odhadl, proč je Švejk mezi čtenáři tak oblíbený: „Dokud se u nás bude dělat tolik volovin, jako dělalo Rakousko za války, bude Švejk stále kladnou a potřebnou figurou, ať si říká kdo chce co chce.“ (R. Pytlík, 1983b, 74)

III. Okruh: Josef Švejk za druhé světové války

Nacionalistická kritika viděla od počátku hlavní nebezpečí v uznání a rozšíření světového ohlasu Haškova Švejka. (R. Pytlík, 1983a, 266)

V Dodatcích Ottova naučného slovníku (1943, 923n.) se dozvíme, že Švejk byl typem malého českého člověka z doby před převratem; byl žvanivý a sprostý, prohaný a zbabělý. Také nám autoři hesla, kteří vycházeli mimo jiné z příspěvků A. Nováka, Jaroslava Durycha a J. O. Novotného, sdělí, že v Říši byl Švejk zakázán hned po vítězství národního socialismu. Události po roce 1938 učinily i u nás konec Švejkova kultu, který nás - údajně - těžce poškodil doma i před světem.

V protektorátním tisku se o švejkovině mluví pouze hanlivě jako o sabotážním typu českého národa. (R. Pytlík, 1983a, 313)

IV. Okruh: Josef Švejk po druhé světové válce a za socialismu

Nový nástup Švejk zažil po válce. Evropská i americká literatura hledala nový, drsně upřímný styl, zachycující bezprostředně, mnohdy s dokumentárním zostřením válečnou zkušenost. (R. Pytlík, 2003, 95) Tak nastal rozmach v překládání Haškova díla do dalších cizích jazyků – v letech 1950 až 1978 byly *Osudy* přeloženy do čínštiny, japonštiny, turečtiny, hebrejštiny, italštiny, rumunštiny a slovenštiny.¹ Švejk se stal náhle nejznámější českou knihou v cizině. Obrovské obliby dosáhlo Haškovo dílo i v tehdejším Sovětském svazu, neboť Švejkův typ byl takřka jediným povoleným ventilem humoru a smíchu z tuhého ideologického režimu. (R. Pytlík, 2003, 95)

Za socialismu byl Švejk opravdu veleben. Česká socialistická literatura neměla žádné větší dílo, které by s tak nezdolně optimistickou vírou v českého lidového člověka drtivěji odsoudilo zhovadilou nelidskost imperialistické války, míní **J. Hájek** (1979, 159). *Osudy* měly v Sovětském svazu milionový náklad. V knihovnách Rudé armády patřily *Osudy* k nejčtenějším knihám – ze Švejkovy rozkladnosti (jinde tak obávané) tu zůstal už jen zdravý lidový a lidský humor. V Rudé armádě nebyl Švejk vnímán jako nebezpečný. (K. Konrad, 1963, 181)

Naše marxistická kritika navázala na názory **J. Fučíka** (1983, 77) o tom, že „Švejk je typ malého, nerevolučního člověka, napůl zproletarizovaného maloměšťáka, který se na vojně *přímo* seznamuje se strojem kapitalistického státu.“ J. Fučík dále zdůrazňoval Švejkovu potřebu být neustále obklopen lidmi a hovořit: „Není sociálněji četby nad něho. Volá přímo po lidech a smích, který vzbuzuje, chce se odrážet ve společnosti.“ (tamtéž, s. 50) Byl vnímán jako „zrozenec lidový, ne národní hrdina, ale kus ulice, která právě tuší, co má přijít a jak je dobré podlamovat všecko staré, aby to nové přišlo co nejdříve a co nejbezpečněji.“ (J. Fučík, 1949, 109) Švejk byl označován i za symbol lidových mas, jako součást lidu (S. Vostoková, 1973, 158).

Zkrátka figura Švejka není myslitelná bez lidí, je to logické s ohledem na touhu po kolektivismu. Za socialismu se také často používal výklad, že Švejk bojuje s kapitalismem; vnímali ho také jako postavu, které není nic svatého, které nic nestojí za riziko; je ochoten přistoupit na všechno – pokud ho nechají žít. A právě takové lidi totalitarismus potřeboval, proto byl za komunistického totalitarismu uznáván a podporován, myslí si J. Jedlička (2009, 53). Proto oficiální kritika nezakázala vydávání *Osudů* a lidé se mohli bavit svým „národním“ hrdinou.

Díky J. Fučíkovi se Hašek se Švejkem dostal i do školních učebnic. (R. Pytlík, 1983a, 318) Ačkoliv marxističtí teoretici zařadili Švejka do čítanek jako klasické dílo socialistického realismu a snažili se dokázat, že Hašek byl rudoarmějce a komunista, podstatné problematiky Švejka se ani nedotkli. (J. Jedlička, 2009, 49)

¹ <http://zenny.com/svejk/6NN.html>

Většina vykladačů Haškova díla se domnívala, že Švejk „svou předstíranou nevědomostí a přizpůsobivostí ironizuje imperial. válku“ (Příruční slovník naučný, 1967, 445). *Osudy* bývaly totiž nejčastěji interpretovány jako satirický román a Josef Švejk jako nástroj a způsob humorného vyprávění a satirického hodnocení. (F. Buriánek, 1980, 102)

Haškolog a švejkolog **Radko Pytlík** (1983a, 14) popsal Švejka jako postavu, která si nasazuje, podle situace a potřeby, groteskní masku – ta mu má zjednat důvěru a vzbudit dojem, že to, co říká, myslí upřímně. Zároveň mu maska umožňuje demaskovat prolhanost a přetvářku (tamtéž, 211). Hašek i Švejk bojovali se smíchem proti atmosféře smrti a strachu, (tamtéž, 168) a k tomu autor používal dvojí druh ironie: ostrý sarkasmus vůči představitelům moci, a zjemňující humor vůči lidovým postavám. (tamtéž, 221)

S groteskní maskou souvisí **Fryntovo** pojetí Švejka jako *moudrého blázna*: Švejk je na počátku světové války odveden, aby bojoval za vlast, za Rakousko-Uhersko; má jít zabíjet podobné chudáky jako je on sám, má nasazovat cizí životy i svůj vlastní v nesmyslné válce a následně padnout za uchování Rakouska-Uherska, které nenávidí? Jaké šílenství se to po něm žádá? (E. Frynta, 1987, 124n.) „*A co tedy udělá Švejk? Přesně to, co udělali moudří blázni odedávna – hraje před úřady a vojenskými pány hlupáka, blázna. Blba, jak je v knize řečeno. Volí osvědčený prostředek, jímž se prostí lidé z nezbytí bránili surové autoritě vždycky.*“ (tamtéž, 125)

Nejčastěji vykladači Haškova díla interpretovali Švejka jako postavu, která rozkládala válečnou mašinérii a ukazovala její nesmyslnost. „Švejk svým chováním demonstrovuje neheroičnost a stupiditu nikoli vlastní, nýbrž právě onoho prostředí, v němž se pohybuje.“ (K. Krejčí, 1964, 459) Podobný názor sdílí i **J. Hrabák** (1976, 405): „Švejkova postava se stala představitelem typu lidového hrdiny, který se brání proti absurdní moci tím, že do písmene přesně plní její nesmyslné předpisy a rozkazy a tak odhaluje jejich zvrátnost.“ Žena mezi muži-interprety bystře vystihla, že Švejk často býval srovnáván s pikareskním hrdinou – jenže žádnému z hrdinů pikareskního románu by autor nesvěřil tak náročnou úlohu, jako je demaskování autority. (I. A. Bernštejnová, 1983, 80) Podobný názor lze objevit i v literatuře po roce 1989: „Svou nepatřičnou horlivostí přivádí úřady a nadřízené k zuřivosti. Spíše bezděčně než záměrně tak rozkládá válečnou mašinérii a ukazuje její nesmyslnost“ (J. Lehár, 2006, 565).

Zde bych ještě učinila krátkou odbočku směrem ke čtenářům – čtenářsky byly *Osudy* velice oblíbené. Švejk se bránil absurdní moci tím, že přesně plnil její předpisy a rozkazy. Švejk také demaskoval prolhanost a přetvářku. Domnívám se, že právě proto se Švejk stal „modlou“ – lidé si při čtení mohli místo poručíka Duba představit nějakého komunistického funkcionáře a bavili se stejně dobře jako čtenáři v době Haškově.

V. Okruh: Josef Švejk po roce 1989

V předchozích desetiletích byly *Osudy* nejčastěji interpretovány jako satirický román (proti válce, proti blbosti mocných). Po roce 1991 se nám naskytl úplně nový pohled na starou problematiku.

Kniha *Haškův Švejk*, která vyšla **Přemyslu Blažíčkovi** v roce 1991, rozbouřila vody kritiky. Její autor se zde postavil proti tradovanému názoru, že Haškův text je protiválečný román a že je satirou. Oba dva názory popřel a prohlásil, že *Osudy* jsou humoristickým dílem založeným na komice absurdna, a tím změnil i náhled na Švejka. Navzdory výjimečné válečné situaci vládne v *Osudech* každodennost. (P. Blažíček, 1991, 236) Místo toho, aby *Osudy* bojovaly proti strašlivému plodu militarismu a válce, tak ji bagatelizují – smějí se, jako by to nebylo více než opilá tahanice v žižkovské krčmě. (tamtéž, 88) O Švejkovi platí, že na potíže a nebezpečí s naprostým klidem kašle, a to je chování natolik mimořádné a nepochopitelné, že ho vykládáme jako rafinovanou snahu všem hrozbám se vyhnout. (tamtéž, 16) Jestliže v sobě slovo *švejkovat* obsahuje náznak významu *ulejvat se*, pak Haškův Švejk nešvejkuje. (tamtéž, 11)

Dle zkoumání P. Blažíčka se ukazuje, že Švejk připomíná dítě – málo myslí na své zájmy a je zaujat přítomným okamžikem. Hned zapomene na to, co ztratil z dohledu – je mimořádně zaujat tím, co právě vidí a slyší. (tamtéž, 109) Zároveň se ještě dozvíme, že Švejka charakterizuje lhostejnost – a právě proto, že se Švejk osobním protivenstvím nesnaží vyhnout nebo čelit, vyvozují různí činitelé, že je blb – tím, že přijímá nebezpečí s naprostým klidem, vyvolává dojem, že nebezpečí nebo hrozící nepříjemnosti nechápe. (tamtéž, 190) Také se dočteme, že „sám Švejk je ztělesněná nadsázka“ (tamtéž, 128).

Samostatnou kapitolu věnuje Švejkovi v knize *Česká literatura na předělu století* i **P. Čornej**. Dočteme se následující: Šalda dobře vystihl, že Švejk je druh pomníku (ale ne pomníku českého národa, jak kdysi napsal J. Durych), ale Švejk je pomníkem hanby těch, kdo jej tak ponížili a potupili tím, že mu vzali všechnu možnost čestné a slušné obrany. Jistá mocenská situace vytváří podmínky proto, aby tu vznikl druh obrany, který představuje právě Švejk. (P. Čornej, 2001, 149)

Švejka jako zachránce (heroizace Švejka) pojímá **A. M. Ripellino** (1992, 324): Podle pověsti se Golem jednou vrátí a pomůže Židům, až jim bude nejhůř – stejně tak přichází Pražanům za zlých dnů na pomoc Švejk, „jakýsi běs kamufláže, démon hrané pokory, předstírané ovčí poslušnosti a dodává jim sílu k pasivní rezistenci proti cizácké svévoli a násilí.“ (tamtéž, 324)

J. Chalupský (1992, 188) se domnívá, že Švejk nenapravuje svět, protože tady se už nedá nic napravit. Švejkova postava se dokonce vynořuje ze samé propasti nihilismu. Nic neplatí, žádný systém. Švejk je jen troška starého světa, ubožák, který se sám prohlašuje za blba. A právě jenom on přináší naději.

Ještě by stál za zmínku názor **S. Richterové** (1997, 43n.), která Švejka nazvala velikým paradoxem: nemá žádný vlastní charakter, postrádá psychologickou dimenzi, jeho jednání je vysoce nepravděpodobné - přesto vystoupil z knihy a žije samostatným společenským i paraliterárním životem a ještě rozpoutává vášnivé diskuse o tom, jaký je jeho charakter „ve skutečnosti“, jako kdyby šlo o postavu z masa a kostí. Do pozadí odsunul i samotného autora; o Švejkovi se mluví mnohem více nežli o Jaroslavu Haškovi.

Neodpustím si také jeden z nejnovějších názorů, tentokrát česko-amerického bohemisty a literárního teoretika **Lubomíra Doležela** (2008, 86): „Můj popis unikátního charakteru Švejkova konání je odvozen z pojetí Švejka jako homo ludens, které zavedla Arie-Gaifmanová.“ L. Doležel dokazuje, že Švejk si hraje neustále: se záchrannou brzdou, hrou je mu i převlek do ruské uniformy; zkrátka Švejk se snaží čelit hrou i historii. (tamtéž, 91) Ovšem již **Milan Jankovič** (2005, 194) postřehl ve Švejkově chování hru: hra s vyprávěním, hra s označením věcí, hra s realitou, která je za tímto vyprávěním a označením; hra na život, která prokazuje mohutnou schopnost odhalovat i obrozovat; Švejk jde do války a hraje si se světem.

Profesor Tomáš Halík, religionista a prezident České křesťanské akademie, označil Švejka hanlivě za *vykutáleného pivního tluchubu s maskou hňupa, který úspěšně prochází panoptikem světa, v němž mu není nic svaté, člověka zcela bez lásky, víry a naděje* (T. Halík, 2002, 226). Jak by také představitel České křesťanské akademie mohl pochválit Josefa Švejka, který není vhodným vzorem ctnosti a ještě k tomu si z představitelů církve „tropí blázny“?

Výše uvedené okruhy se držely chronologického výkladu díla. Přesto považuji za dobré uvést další okruhy názorů na Švejka, jež se vyskytovaly během celého 20. a na počátku 21. století; okruhy propojuje společné téma.

VI. Okruh: Josef Švejk jako sanchopanzovský typ

Josefa Švejka jako sanchopanzovský typ označil první, s největší pravděpodobností, Max Brod (1969, 179). Podobný názor vyslovil roku 1926 Hans Reimann (R. Pytlík, 1983b, 49): „Švejk, tento **klaun boží**, Sancho Panza a don Quijote v jedné osobě, stojí ve výši Rabelaisově, Shakespearově,“ Také Haně Hrzalové (1983, 4) připadá jako prostý, lidový člověk, z rodu lidových hrdinů typu Sancho Panzy. Oproti tomu I. A. Bernštejnová (1983, 80) píše, že Švejk si stačí sám (nemá vedle sebe dona Quijota).

F. Kautman (1999, 248) nazval „Švejky“ před válkou mazanými čtveráky sancho-panzovského typu. V *Literatuře od počátků k dnešku* (J. Lehár, 2006, 563) se dočteme, že Švejk navazuje na typ mazaného prostáčka, v literatuře už letitého (např. Enšpígl, Sancho Panza).

Švejka jako Sancho Panzu vykladačům pravděpodobně evokoval sám J. Hašek: „Instituce důstojnických sluhů je prastarého původu. Zdá se, že již Alexandr Macedonský měl svého pucfleka. Jisto však je, že v době feudalismu vystupovali v té úloze žoldnéři rytířů. Čím byl Sancho Panza Dona Quijota?“ (J. Hašek, 1980a, 210)

VII. Okruh: Josef Švejk jako pohádková bytost

Švejka můžeme také chápat jako *bytost nereálnou, pohádkovou, mytickou, archetypální* - není člověkem z masa a kostí, je to monstrum, přízrak (F. Dryje, 2003, 6). Haškolog a švejkolog R. Pytlík (1983a, 167) považuje Švejka za postavu s prvky pohádkové neohroženosti a nebojácnosti. Často se uvádí fakt, že Švejk vždy z každého problému ve zdraví vyvázne – nikdy se mu nic nestane. V závěru románu dokonce unikne i smrti oběšením.

VIII. Okruh: Josef Švejk jako vypravěč a humorista

Švejkem jako vypravěčem se mezi prvními zaobíral významný český jazykovědec F. Daneš. Popsal Švejkovu upovídanost a zavedl pojem přímá řeč „na třetí“ (F. Daneš, 1954, 138). Zároveň připomněl, že Švejkova řeč je ironická, po stránce jazykové to bývají pouhé fráze, např. „...to bude něco nádherného, když voba padneme spolu za císaře pána a jeho rodinu“ (tamtéž, 127).

Švejk je postavou lidového humoristy (M. Jankovič, 1960, 49), za všech okolností nalézá vtipný komentář světa a povznáší se nad jeho nebezpečnou moc. Jako vypravěče vidí Švejka i F. Buriánek (1981, 143) a zdůrazňuje Švejkovo neúnavné povídání. Podobně i R. Pytlík (1983a, 477) postihl Švejkův um být humoristou a vypravěčem za všech okolností. Švejk sám je především řeč, myslí si i J. Chaloupecký (1992, 187).

Švejkova nevyčerpatelná řečnost a absolutní paměť mohou být dokonce vykládány jako jistý druh mentální poruchy. (S. Richterová, 1991, 135) Podle D. Hodrové (2001, 787) Švejk trpí vyprávěcí mání. Vyprávěčský styl sice nehýří nějakými osobitými vyprávěcími postupy, ale je nápadný charakterem řeči a způsobem vyprávění historek.

IX. Okruh: Josef Švejk - chytrák nebo hlupák?

Hloupý, nebo chytrý? Že by *geniální blb* (J. Fučík, 1983, 77)? Slovy Ivana Olbrachta (1958, 180) a Františka Kautmana (1999, 248) „*geniální idiot*“, který svou přehnanou ochotou a důsledností v provádění rozkazů rozkládá a zesměšňuje byrokratické a vojenské mašinérie.

Emanuel Frynta (1987, 123) označí Švejka krásným pojmem: *Moudrý blázen* (již bylo zmiňováno). V. Vokolek (1995, 292) nazývá Švejka „*moudře pitomým*“ a V. Vančura si myslel, že Švejkovo hlupáctví je záměrné, aby měřilo rakouskou armádu (V. Vančura, 1972, 396).

Švejk tedy ztělesňuje dialektickou jednotu protikladů – *je idiot i chytrák zároveň* (F. Buriánek, 1980, 99). Podobný názor sdílí i L. Doležel (2008, 84), který hovoří o nepředvídatelnosti a kontrastnosti Švejkova konání. Švejk někdy působí jako rafinovaný šibal, jindy jako nevědomý prostáček, dočteme se v *České literatuře od počátků k dnešku* (J. Lehár, 2006, 565).

Švejk není ani chytrák, ani hlupák – je jen trvale podezřelý z chytráctví. (Z. Mathauser, 2003, 4) „Kým vlastně je, se nedá zachytit. Je hloupý a hrubý, je vychytralý a něžný, přizpůsobí se čemukoli a zůstává pořád svým“ (J. Chaloupecký, 1992, 187).

Oproti tomu se Karel Krejčí (1964, 458n.) domníval, že Švejk není líčen jako zbabělec; není ani hlupák, není však ani oním běžným typem chytráka-simulanta, který předstíranou hloupostí na každého vyzraje. Je *heroikomickým typem* (je dokonalou antitezí typu tradičního héraa).

Podle S. Richterové (povšimněme si, že žena zabývající se interpretací Švejka je spíše výjimkou) není výjimečný tím, že je blb, ale tím, že je jediný, kdo to o sobě ví. (S. Richterová, 1991, 136)

J. Jedlička (2009, 50) je toho názoru, že Švejk je především člověkem, který chce žít a přežít. Spor o to, je-li hloupý, nebo chytrý, je zcela od věci. Švejk si volí případ od případu přesně takovou roli, která je nejméně riskantní.

Z těchto názorů nikdo z nás nedokáže odpovědět na otázku, jaký tedy je J. Švejk – zda je chytrý, nebo blbý? Švejk je zkrátka ambivalentní postavou.

X. Okruh: Josef Švejk jako postava-hypotéza

Daniela Hodrová v rozsáhlém díle „...na okraji chaosu...“ mimo jiné věnuje pozornost literárním postavám; na základě polarity je rozlišuje na postavy-definice a postavy-hypotézy, postavy-subjekty a postavy-objekty, aj.

Postavy-definice jsou bezezbytku vysvětlitelné, explicitní, v textu plně determinované. Tyto postavy nemají žádný nezjevený vnitřek, jejich subjektivita je značně redukována. Postava-definice je tím, kým se jeví, plně se kryje se svou charakteristikou v textu. (D. Hodrová, 2001, 556) Naopak postavu-hypotézu charakterizujeme jako postavu vysvětlitelnou jen částečně, nezcela explicitní, neúplně determinovanou. Otevírá se tu prostor pro domněnky, dohady a hypotézy. Chování postav-hypotéz je nepředvídané, ocitá se v rozporu s psychologickými i tradičně literárními předpoklady, je plné zvrátů a neočekávaného. (tamtéž, 557n.) U postav-hypotéz bývá popis zevnějšku nezřídka redukován nebo schematizován, často úplně schází. Postavy pak přestávají být postavami s tělem a tváří. (tamtéž, 560) Josef Švejk je právě takovou postavou-hypotézou (jeho popis je redukován, jedná se o postavu vysvětlitelnou jen částečně, jeho chování je přinejmenším nestandardní).

Postavy-hypotézy se posouvají buď k pólu subjektu (např. tuláci, loupežníci, kouzelníci – postavy, jež jsou výraznými subjekty, neztrácejí

nikdy svou identitu, posilovanou jejich zvláštností, výjimečností a jinakostí), nebo k pólu objektu. Josef Švejk je postavou-hypotézou posouvající se k pólu objektu. U Švejka došlo k procesu hypotetizace: postava se začíná blížit objektu – je redukována na vnějšek. Došlo u něj k redukci lidských vlastností, ke ztrátě subjektivního charakteru. Je typem postavy-věci, postavy-stroje, postavy-loutky. Jako mluvící loutka upírá na svět kolem sebe nehybný, nezúčastněný a neudivený pohled. Neudivenost je velice zvláštním rysem (jelikož údiv byl charakteristický pro prostáčky, bloudy, atd., které Švejk připomíná) - a Švejk ozvláštňuje svět tím, že se ničemu nediví. (D. Hodrová, 2001, 595)

V této souvislosti by bylo dobré zmínit se ještě o postavě-heroické a postavě-neheroické. Hrdina zaujímá zpravidla centrální (solární) pozici, ostatní postavy kolem něho obíhají jako planety. V tomto případě se Švejk vymyká – je totiž neheroickou postavou v centrální pozici. Švejkova neheroičnost je dána už jeho tváří – kulatou, prostodušnou, usměvavou jako měsíc v úplňku, s dojemně něžnými očima. Jeho tvář je maskou - maskou klauna, pro kterou je příznačný nesoulad výrazu se situací. Projevem Švejkova klaunovství je také jeho oděv, exhibicionismus, producírování se na veřejnosti a záliba ve skandálu (jeho teatrální narukování, krádež psa, zatažení za záchrannou brzdu aj.). (tamtéž, 594)

XI. Okruh: Všehochuť. Josef Švejk jako nejpokornější postava, nihilista či božský komediant

Slovy filosofa Karla Kosíka (J. Plachetka, 2002, 8) je Švejk „*nejpokornější postava světové literatury*“. V každém svém skutku vzdává hold božské moudrosti, která má v oblibě obyčejné lidi, a proto k jejich pobavení stvořila generály, bankéře, šafáře a správce velkostatků: nebýt jich, komu by se člověk smál?“

Básník J. Hora označil Švejka za *nihilistu* (R. Pytlík, 1983b, 31); P. Čornej (2001, 144) za *anarchistu*; Karel Kosík nazval Švejka „*božským komediantem*“ (R. Pytlík, 2003, 14) a A. M. Ripellino (1992, 302) *pražským klaunem: tluchubou, ochmelkou a nemotorou*.

Tuto kapitulu uzavřu citátem M. Jankoviče (2005, 190), který se mi velice zalíbil a dokonale vystihuje danou problematiku: „Každá doba i každý jednotlivec mají právo na svou interpretaci Švejka. Spor může tedy být veden jen o to, nakolik je při všech těch různých interpretacích *bytlí díla* ještě vůbec respektováno.“

TEXTOVÁ HISTORIE POSTAVY

Předobraz Josefa Švejka

Je vysoce pravděpodobné, že Jaroslav Hašek znal Josefa Švejka (narozen 1865 u Kutné Hory), který se jako poslanec říšské rady za stranu rolnicko-agrární často objevoval v dobovém tisku. Byl to člověk laděný prorakousky, a to velmi loajálně. (S.V. Nikolskij, 2003, 18)

Hašek se též seznámil s Josefem Švejkem bydlícím v pražské ulici Na Bojišti čp. 463. Legionář **Josef Švejk** (narozen 22. listopadu 1892 v Dubí u Kladna) byl povoláním pekař, do československých legií v Rusku vstoupil 25. června 1916. (J. Plachetka, 2002, 31) Ruský bohemista S. V. Nikolskij zjistil, že tento Josef Švejk narukoval do rakouské armády a dostal se do ruského zajetí. Podobně jako Hašek bojoval i v bitvě u Zborova. (R. Pytlík, 2003, 37)

Dobrý voják Švejk před válkou

Postava dobrého vojáka Švejka se zrodila v roce 1911. Tehdy si Hašek poznamenal na lísteček papíru nápad: pitomec u kumpanie. Následně napsal na toto téma povídku. (J. Chaloupecký, 1992, 186)

V roce 1912 vyšla Haškova kniha povídek s názvem ***Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky***. „*Již před válkou Hašek vytvořil postavu ‚dobrého vojáka‘ Švejka, českého vojáka v rakouské uniformě. Byl pojat jako typ prostáčka.*“ (F. Buriánek, 1981, 141)

Tento dobrý voják Švejk se vyučil truhlářem. Ještě není ve válce, ale na vojenském cvičení v severoitalském Tridentu. Již zde vykazuje některé své charakteristické rysy – slouží s velkým entuziasmem, doslovně plní rozkazy – v důsledku toho tráví mnoho času ve vojenských věznicích; je také obdařen stoickým klidem a vytrvalostí. Nikdy nemá strach, na nic si nestěžuje. Přežije každé nebezpečí a každou pohromu – je nezranitelný jako hrdinové z mýtů. Už v těchto povídkách začíná Švejkovo spojení s mytologickými archetypy, které vrcholí v románu. (L. Doležel, 2008, 80n.) Již v těchto historkách je popisován jako stále usměvavý, ve vězení na všechny otázky odpovídal s naprostým klidem, neustále něco „poslušně hlásil“ a především chtěl sloužit císaři pánu „do posledního vzdechu“, ačkoliv byl superarbitrován pro blbost. Švejk se překonává v horlivosti a loajálnosti, s jakou chce sloužit až do posledního vzdechu. Výsledek je vždy opačný – Švejk způsobuje výbuch arzenálu, pád letadla, apod. Švejk pochopí rozkaz: „*Leťte ke všem čertům!*“ doslovně a vzlétne do vzduchu s letadlem i se zvědavým rumunským majorem. (R. Pytlík, 1983a, 135) *Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky* bychom zařadili spíše do žánru humoresek. Jedná se totiž o zábavné povídky, které líčí komickou příhodu; vyúsťují v překvapivou pointu; děj se odehrává v současnosti; protagonistou bývá spořádaný obyčejný člověk, zpravidla mužského pohlaví (krajánek, myslivec, voják, učitel, student) zaskočený

neobvyklou situací, s níž se musí vyrovnat; zvýrazněný vypravěč tíhne k hovorové řeči a slovní komice. (D. Mocná, 2004, 258)

„Přiblblý“ voják Švejk znamenitě posloužil autorovi, aby ukázal v pravém světle rakouskou armádu, která stála poplatníky ročně mnoho milionů a na níž si císař František Josef I. tolik zakládal. (J. Hašek, 1972, 117)

Dobry vojak Švejk psaný za války – Dobry vojak Švejk v zajetí

Hašek si po únorové revoluci v roce 1917, kdy se značně uvolnila dřívější cenzura, vzpomněl na svého předválečného Švejka a začal pokračovat v líčení jeho osudů za války v řadě fejetonů v Čechoslovanu. Tyto fejetony byly později vydány v útlé knížce pod názvem *Dobry vojak Švejk v zajetí*. (J. Hašek, 1972, 118)

Dobry vojak Švejk s modrýma dobráckýma očima odložil svou uniformu a stal se obuvníkem z Královských Vinohrad. V jeho malém obuvnickém krámku visel strašně křiklavý obraz Františka Josefa. Po vypuknutí války se nechal vozit v invalidním vozíčku po Praze a vykřikoval do okolí: „Na Bělehrad, na Bělehrad!“ (J. Hašek, 1983, 198) Ačkoliv měl revma, chtěl opět sloužit císaři pánu do roztrhání těla. Skončil – jak jinak – ve vězení. Nejprve byl odeslán do vojenské trestnice ve Štýrsku a po přešetření na psychiatrické klinice ve Vídni do blázince v Hallu. Odtud byl společně s ostatními bláznivými pacienty povolán do války. Následně se stal Švejk pucflekem u přihlouplého Dauerlinga. Na konci vyprávění Švejk nechtěně zastřelil svého představeného a byl zajat Rusy.

Švejk se i zde projevuje jako blbec, pitomec u kumpanie, který chce sloužit císaři pánu až do posledního vzdechu. Jeho mimořádná hloupost rozpoutává scény ztřeštěné grotesknosti. (P. Blažíček, 1991, 187)

Švejkova naprostá neohroženost je výrazem nepochopení dosahu přítomné situace, má podobný původ jako u Pepka Vyskoč v *Osudech*. Švejkova hloupost je zde jiná než v *Osudech* – mnohem výraznější. (tamtéž, 188)

V této verzi je Švejk ještě postavou definiční, nikoli hypotetizovanou, ambivalentní. Je jednoznačný a má jednotný charakter.

Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války

V předválečných historkách se vyučil Josef Švejk truhlářem, válečný Švejk byl obuvníkem a teprve poválečný Švejk je obchodníkem se psy.

Hloupost předválečného a poválečného Švejka změnila svůj charakter a oslabila se. (tamtéž, 189) Předválečný dobry vojak Švejk ukazuje, že naprostý blbec je jednostrunný. Tento úzký prostor Švejk v *Osudech* svým jednáním a především svým mluvením dalekosáhle a mnohostranně přesahuje. (tamtéž, 206n.)

Existují však okamžiky, které se podobají spíše předválečnému zpracování Švejka – příkladem může být bezstarostnost ve chvíli smrtelného ohrožení, kdy má být Švejk popraven jako domnělý vojenský zběh a kdy se už ani nepokouší vysvětlit, jak se věci skutečně mají. Ve vězení si dokonce spokojeně zpívá rozverně vojenské písně. (P. Blažíček, 1991, 188)

V *Osudech* nalezneme úseky, které autor přejal z *Dobrého vojáka Švejka v zajetí* s drobnými úpravami (R. Pytlík, 1983a, 160) - např. historka o tom, jak Švejk dostal za úkol obstarat nadporučíkovi Lukášovi nějakého pinče (*Osudy*) a krádež boxera pro Dauerlinga (*Dobrý voják Švejk v zajetí*).

Ke Švejkovi jistě patří neotřesitelný klid, různým způsobem se projevuje v jeho reakcích a vypravěč na něj často upozorňuje:

„Nemějme žádnej vo nic starost,“ řekl Švejk, „všechno se urovná, hlavní věc je vždycky u soudu mluvit nepravdu.“ (J. Hašek, 1980a, 459)

„Nic se neboj, Vodičko,“ konejšil ho Švejk, „jen klid, žádný rozčilování, copak je to něco, bejt před nějakým takovým divizejním soudem.“ (J. Hašek, 1980a, 464)

Klid u poválečného Švejka tu sice ještě je, ale nikoli výhradně, jako tomu bylo u předválečného Švejka. Okřídlenou větu „To chce klid“ – ztělesňuje spíše šikovatel Vaněk. (P. Blažíček, 1991, 189)

Od plošných postav z grotesek se Švejk neodlišil psychologičností, nýbrž řečením. Právě řečnění je jeho jistá charakteristika. Švejk nemá citový život, neprožívá výkyvy duševního života, atd. Každý podnět ho však nabudí k řečnickému motivu. V předchozích zpracování má hlavní slovo vypravěč, ten referuje o tom, co Švejk dělal. Chybí tu Švejkova upovídánost:

„Přijímáte to?“ rozkřikl se na něho a Švejk vzpomněl si na jednoho majora, když stál před lety u regimentsraportu. Tenkrát byl obviněn, že kouřil ve skladišti. Pravdou bylo, že když tenkrát přišla inspekce, právě se bavil tím, že sbíral po skladišti odházené zbytky cigaret a jeden starý oharek měl právě v ruce. (J. Hašek, 1983, 225)

Karel Vaněk

Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* zůstaly torzem. Pokračování sice napsal Karel Vaněk, ale nebylo v jeho silách dokončit román v Haškově linii. Vaňkovo dokončení posunulo význam Haškova humoru i interpretaci protagonisty. Přestože dokázal tento spisovatel a žurnalista „s nemalým talentem napodobit Haškův jadrný způsob vyprávění, výsledek je ve srovnání s předlohou významově nekomplexní. Působí tezovitě a povrchně, často vulgárně. Nepodařilo se mu dosáhnout Haškův jasozřivý absurdní humor, který činí z románu cosi více než lidovou četbu.“ (J. Peterka, 2007, 305)

Karel Vaněk se také pokusil pokračovat v dvoudílných *Osudech dobrého vojáka Švejka v ruském zajetí* - postava Švejka však postrádá Haškovu výraznou koncepci i široké rozpětí groteskní komiky. (Lexikon české literatury, 2008, 1226) Toho je dokladem i fakt, že do roku 1948 vycházely *Osudy* společně s dalším pokračováním (*Dobrý voják Švejk v ruském zajetí*). Od tohoto společného vydání se v roce 1951 upustilo. Vydavatelé to odmítli

se zdůvodněním, že „Karel Vaněk z lidového šibala Švejka, ztělesňujícího odpor širokých mas prostých lidí proti nespravedlivým imperialistickým válkám, z filuty zesměšňujícího neodolatelným humorem a satirou militaristy a celý buržoazní řád, udělal hrubého a sprostého hlupáka, který pánům posluhuje. Švejk Jaroslava Haška je humanista, má rád lidi, i když se usmívá jejich slabostem, kdežto Švejk Vaňkův lidi nenávidí, vidí v nich jen sobce, zloděje, podvodníky, výlupky všech špatností, pohlavně nakažené a zvrácené chlípničky.“ (R. Pytlík, 1983a, 408)

Jestliže se v pozdějších polemikách vytvořila představa o Švejkovi jako o ulevákovi a sabotérovi, který chce obhajobou přízemních zájmů přežít, je to zásluhou Vaňkovou. Haškův Švejk nemohl být ulevákem, protože se bojů vůbec nezúčastňuje - Haškův text končí před příchodem Švejka na frontu. (tamtéž, 412)

Závěrem uvedeme srovnání Haškova a Vaňkova stylu psaní, obě dvě ukázky se týkají Švejkovy promluvy k „jedlíkovi“ Balounovi (povšimněte si rozdílné vulgárnosti):

„Ty jsi ale zatracená nenasytá svině. Vojáka před gefechtem vůbec nemají krmit, to už nám před lety vykládal ve škole hejtman Untergriez. Ten nám vždycky říkával: ‚Klucí zatracení, kdyby došlo někdy k válce, přišlo se do gefechtu, né abyste se před bojem přežrali. Kdo bude přežranej a dostane ránu do břicha, tak bude hotovej, poněvadž všechna supa a komisárek po takovej ráně vylezou ze střeva, a takovej voják je hned hotovej na zápal.‘“ (J. Hašek, 1980b, 231)

Rozespálý Lukáš zaklel, připnul si šavli a sypal se za kuchařem ze schodů; dole na dvoře seděl na hromadě polen Baloun a nad ním stál s fajfkou v hubě Švejk:

„Vidíš, ty prase, kam tě tvá slepá vášeň zavedla? Sežereš oficírům špekbuřt! Kdybys ho sežral jen panu obrlajtnantovi, to bych se nedivil, to je hodnej pán! Chlape špatná, dyť tě zastřelejí, ty hovado jedno hloupý...“ (K. Vaněk, 1991, 8)

Karel Vaněk se nechtěně navrátil k počátku – Švejk vykazuje rysy postavy definičního typu.

ADAPTACE

Vzhledem k tomu, že Josef Švejk je jednou z nejkontroverznějších postav české, ale i světové historie je nanejvýš pravděpodobné, že i jednotlivé inscenace *Osudů dobrého vojáka Švejka* budou velice odlišné, především co se týče interpretace hlavní postavy.

Jelikož *Osudy* či jejich části byly nespočetněkrát zdramatizovány či zfilmovány, omezím se pouze na české prostředí a na nejdůležitější zpracování.

V první řadě se podíváme na divadelní inscenace, které se odvážily přenést *Osudy dobrého vojáka Švejka* na prkna, která znamenají svět.

Divadelní inscenace

Než se dostaneme k samotným inscenacím *Osudů*, pozastavme se ještě u kabaretních her, ve kterých se osoba Švejka vyskytuje: hry spatřily světlo světa s kolektivním autorstvím umělců a bohémů seskupených kolem Jaroslava Haška. Vznikly jako přímé pokračování schůzí Haškovy *Strany mírného pokroku v mezích zákona*, pořádaných v hostinci Kravín na vinohradské Korunní třídě v roce 1911. Jejich účelem bylo pobavit své tvůrce a jejich přátele, a především pozvednout konzumaci ve zmíněné restauraci pana Zvěřiny. (F. Langer, 2003, 289)

Postavu Švejka zde ztělesnil pan Sýkora, elegantní obchodní příručí, mladý a hezký, který byl pro úlohu zvolen proto, že chodil právě ve vojenské uniformě. Starou Blažkovou hrál převlečený Hašek. (tamtéž, 291)

V kabaretní hře *Pevnost (Vojenský obraz ze života)* se objeví Švejk v prvním a druhém dějství. Již zde je vojákem – setkáváme se s ním, právě když prochází s kvérem na rakouské pevnosti Montfalcone a prozpěvuje si. Nepozná Karla IV. - žádného Karla IV., ani básníka Petrarca nezná - ale slouží panu obrštovi do posledního vzdechu a poslušně hlásí: „Poslušně prosím, jako obyčejně nic nového. Jeden se zabil a ty ostatní jsme zavřeli.“ (tamtéž, 117) V druhém dějství vyplní rozkaz pana obršťa a dá Karlu IV. pár facek.

Ve hře *Mona Lisa* rozmlouvá Švejk ve verších s malířem Muchou. Švejk rovněž vystupuje i v kabaretní hře s názvem *Agadir*. V tomto představení ztvárnil vojáka rakouské armády a oženil se se Sulejkou, Turkyní.

„Já jsem dobrý voják Švejk./ Já rozsekám vás na kousky,/ neboť jsem voják rakouský,/ a přede mnou se hleďte skovat,/ neboť jsem přišel sem anektovat.“ (F. Langer, 2003, 183)

Ve třetím dějství vyhodí básníka Vyskočila mezi lvy (žárli na svou manželku) a v posledním dějství shodí ke lvům i Garueza (za nevěru).

Nyní se přesuneme k inscenaci Haškova románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Dramatizace *Dobrá voják Švejk ve světové válce* se chopil dramatik a režisér **Emil Artur Longen**. Premiéra hry se konala v

Adrii druhého listopadu roku 1921, tedy ještě v době, kdy Jaroslav Hašek pracoval na svém románu. Longen si sám některé scény ze Švejka zdramatizoval. Hašek ho ihned, jak to zjistil, varoval dopisem před dalším pokračováním. (R. Pytlík, 1983a, 432) Longen tedy musel Haškovi slíbit, že přeruší divadelní představení do té doby, než bude celý román napsán. Hašek nadšeně souhlasil. (tamtéž, 440) Hlavní hvězdou inscenace se stal herec a komik **Karel Noll**, který vynikal geniální pamětí a skvělou výřečností. (tamtéž, 441) Tento komik a herec si zahrál Josefa Švejka i v Lamačově němém filmu.

Max Brod, o kterém se říká, že objevil světu Franze Kafku a Leoše Janáčka, se zasloužil i o světovou proslulost Haškova Švejka. Těmito slovy se vyjádřil po shlédnutí divadelního představení:

„A takto prochází dobrý voják Švejk, který si dá všechno líbit, hotový protiklad Michaela Kohlhaase, bez újmy zlovolným světem. V každé situaci mává devótně a radostně kloboukem, nacípává si dýmku a bodře rozvádí svou netečnou filosofii, jejíž nivelizující duševní klid má pohotově pro všechno vhodné analogie a příklady z vlastní zkušenosti. Z divadla neodcházíš přesvědčen, že člověk je dobrý, ale máš jednu krásnou jistotu: *člověk je nezničitelný*.“ (M. Brod, 1969, 181)

Po zániku Revoluční scény se ujala dramatizace herecká družina vedená právě Karlem Nollem. Švejk se stal dobovým hitem. Dramatizace se ujal dramatik a režisér **Ruda Mařík**. (R. Pytlík, 2003, 74) Dohromady vytvořil Ruda Mařík 19 samostatných her s postavou Švejka. Krajánek Jan Švejk je v nich zjednodušeně pojat jako vypočítavec, intrikán starající se jen o vlastní prospěch za jakýchkoliv poměrů. (Lexikon české literatury, 2000, 136) Jmenujme alespoň některé z her: *Švejk jede do Janova* (1922), *Švejk ve frontě* (1922, s A. Fenclem), *Švejk fotbalistou* (1922), *Švejk na Marsu* (1924), *Švejk zase v Čechách* (1924), *Dobrý voják Švejk* (1931, s K. Vaňkem), *Švejk v Rusku* (1932). Knižně vyšly texty pro divadlo: *Čtveráctví krajánka Švejka* (1925), *Švejk rukuje* (1925), *Anděl, čert a Švejk aneb Švejk Mikulášem* (1925) (tamtéž, 136n.).

Vedoucí osobnost divadla **D 35 - Emil František Burian** – se nechal natolik unést Švejkem, že ho zdramatizoval podle Jaroslava Haška. Dílo nazval jednoduše *Dobrý voják Švejk* a hra měla premiéru v roce 1935. (Lexikon české literatury, 1985, 336) V roli Švejka se tentokrát představil E. Bolek, typický pražský člověk. (R. Pytlík, 1983a, 447) Marxistický literární a divadelní kritik Kurt Konrad (1963, 260n.) po shlédnutí představení napsal:

D 35 nás osvobodilo od pivního Nollova Švejka. Švejk tu vystupuje jako zjev zcela jedinečný a ojedinělý, jako prostý a mazaný pražský člověk. Švejk tady dostává záměr zcela aktivní, přestává být objektem nesmyslného aparátu, připravuje tak všechny předpoklady k jeho aktivnímu rozbití – a tak jeho zvolání na konci není již údivem a nepochopitelným obratem, ale aktivním, revolučním dovršením jeho dosavadního postoje: „Hergot, blbouni, přestaňte střílet, dyk jsou tady lidi...!“ V D 35 není Švejk už satirou proti rakouskému vojančení, ale útokem proti válce vůbec.

Právě na konci tohoto představení zazní notoricky známá věta, která je neprávem připisována Haškovi: „Volové, nestřílejte, vždyť jsou tady lidi!“ – tento výrok byl převzat ze hry A. Jarryho *Král Ubu* (R. Pytlík, 1983a, 447).

Podobnou „hlášku“ vyřkne Josef Švejk i ve filmu Karla Steklého: „Co blázníte, vždyť jsou tady lidi!“

Když roku 1935 shlédla delegace sovětských spisovatelů a novinářů zdramatizovaného Švejka, vyslovila pochybnosti, zda je správné propagovat toto dílo v době ohrožení fašismem. Reakce na tato slova zněla: *Ne Švejk, ale Žižka!* a zdůrazňovala, že Švejk nahlodává náš národní charakter. (L. Soldán, 1982, 170) Přesto obliba Švejka neklesala.

Ačkoliv bylo na počátku konstatováno, že se omezíme pouze na české prostředí, přesto uděláme malou výjimku. Velký ohlas totiž získalo zdramatizování *Osudů dobrého vojáka Švejka* v berlínském divadle. Na začátku roku 1928 byl Švejk uveden v avantgardním berlínském divadle. Adaptaci slavného románu uvedl na scénu německý režisér Erwin Piscator. Německý dramatik, divadelní teoretik a režisér Bertolt Brecht se podílel na dramaturgii této hry¹. Hlavního představitele ztvárnil rakouský herec a komik Max Pallenberg. Max Brod byl přesvědčen, že Pallenberg pouze rozesmává lid – toť vše. (R. Pytlík, 1983b, 59) V pozadí scény byly promítány kresby německého karikaturisty Georga Grosze, který zachytil Švejka s groteskní nadsázkou. Sám Piscator vyzdvihl zejména protiválečné zaměření díla. Švejka přijali diváci v Berlíně triumfálně, píše v roce 1928 Josef Kopta. (tamtéž, 57)

Již byla řeč o Bertoltu Brechtovi. Ten se pokusil napsat hru o Josefu Švejkovi, který bojuje ve druhé světové válce. Tento Švejk se zcela proměnil. *Švejk za druhé světové války* byl napsán v letech 1941-1944, kdy pobýval Bertolt Brecht v americkém vyhnanství. (B. Brecht, 1961, 244) Jedná se o satirický příběh obyčejného muže, který je vyhnán do války a dokáže přežít. Překoná všechny nebezpečné situace – ústředí Gestapa, válečné vězení, atd. Na ruské frontě se ztratí ve vánici cestou na Stalingrad a potkává se se zmateným Hitlerem. Švejk v druhé světové válce je „lživější, útočnější, programovější. Provokuje gestapáky a odkrývá svoji tvář, čímž se vydává riziku. Jako základní problém Brecht nastolil umění přežít. Švejkova ironie však nepůsobí přirozeně, domnívá se R. Pytlík (1983a, 449n.).

Rudolf Vápeník napsal, že Brechta upozornil na některé věcné omyly, které většinou pocházely z autorovy nedostatečné informovanosti o poměrech v „protektorátu“ a z jeho neznalosti češtiny, a tedy i Haškova originálu. Nemoc a nakonec i smrt nedovolily Brechtovi hru upravit. Varšavská světová premiéra této hry z ledna 1957 vycházela z dosud nekorigované verze hry a byla uvedena bez autorova souhlasu. (B. Brecht, 1961, 244)

A poslední malá odbočka, která nás přesune do severských zemí: Švejk je velice populární i ve Švédsku. Neproslavila ho zde pouze kniha. Známé jsou i adaptace Maxe Broda a Hanse Reimanna, přeloženy do dánštiny. Hry byly uvedeny i v Stockholmu a Gothenburgu. Představení se hrála

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Erwin_Piscator

nespočetněkrát, zejména v malých divadlech na venkově a také jako letní představení ve veřejných parcích. (N. A. Nilsson, 1990, 111)

Zůstává jen otázkou času, kdy Švejka budou dramatizovat například i ve Vietnamu (nově se totiž chystá překlad Haškových *Osudů* do vietnamštiny. (M. Sodomková, 2009)

Nejnověji se diváci mohou „pobavit“ v pražském muzikálovém divadle Hybernía, které nastudovalo muzikál *Švejk, Veselohra se zpěvy*. Slavnostní premiéra se uskutečnila 6. listopadu 2008. S nápadem na muzikál přišel Václav Postránecký, který je nejen autorem scénáře, ale ujal se i režie. Podle jeho názoru jsou *Osudy* dílem, ve kterém se nedá a nesmí improvizovat. Proto také slíbil, že v jeho divadelní verzi se nezmění z Haška ani písmenko. Kromě písní o Švejkově dětství se držel doslovně románu. Titulní roli si v muzikále zahrál Dalibor Gondík, kterého alternuje Martin Sobotka.¹

Václav Postránecký se dal slyšet, že při tvorbě scénáře a režie se soustředil na Švejka jako na prostředek k práci s momentálními fakty. Nepoužíval výtvarných prostředků Josefa Lady, a tím chtěl posunout Švejka více k realitě. Během představení byly k vidění dobové fotografie i filmy - zkrátka opět trochu jiný Švejk.²

Filmové inscenace

První filmovou inscenací *Osudů* byl **němý film Karla Lamače Dobrý voják Švejk** z roku 1926 s Karlem Nollm v hlavní roli. Úspěch filmu zajistil právě Karel Noll. (R. Pytlík, 1983a, 460n.) Kladné odezvy diváků mimo jiné zaručoval kvalitně napsaný scénář zkušeným a obratným scenáristou Václavem Wassermanem. Výrobní společnost získala práva pouze na první dvě knihy, ale až po podstatných úpravách. I přesto byl film diváky přijat velmi příznivě. Po roce režisér Karel Lamač zdařile navázal volným pokračováním *Švejk na frontě*.³

V roce 1931 režisér **Martin Frič** sestavil ze tří filmů o Švejkovi (*Dobrý voják Švejk*, *Švejk na frontě* a *Švejk v ruském zajetí*) stříhový film a do hlavní role obsadil Sašu Rašilova. Pod tlakem cenzury musel škrtat scény z Haškovy předlohy, zejména protináboženské a protimilitaristické (R. Pytlík, 1983a, 461) - například polní kurát Katz se změnil ve štábního lékaře. Kompletní kopie filmu se ale nedochovala.

O adaptaci světoznámého románu Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* se pokusil i režisér **Karel Steklý**. Barevný film byl natočen v roce 1956. Režisér, který je současně autorem scénáře, se v něm poměrně věrně držel prvního dílu literární předlohy, nazvaného „V

¹ <http://www.svejk-muzikal.cz/>

² <http://hyb.fkdbdh.com/svejk/>

³ <http://www.fdb.cz/filmy/26028-dobry-vojak-svejk.html>

zázemí“.¹ Výborné herecké výkony, dobrý výběr dialogů a patřičný spád zaručují tomuto zpracování *Osudů* diváckou oblibu. Přesto máme jednu výtku - Karel Steklý prezentuje Švejka jako velkého humanistu a člověka z lidu - to, co vidíme na plátně, je spíše Ladův Švejk. Zkrátka, Švejkovi chybí ještě jeden rozměr.

A kdo měl čest zahrát si Švejka v tomto zpracování? Rudolf Hrušínský st. Podle Radko Pytlíka se mu nepodařilo skloubit dvoustrannou tvářnost této komiky. „Byl na jedné straně příliš jednoduchý, když hrál Švejkovo blbství, na druhé straně dával příliš zjevně najevo Haškovu ironii.“ (R. Pytlík, 1983a, 469)

Barevný loutkový film Jiřího Trnky se zaměřil pouze na tři epizody z Haškova románu – *Z Hatvanu do Haliče*, *Švejkovy nehody ve vlaku* a *Švejkova budějovická anabase*. Příběhy Josefa Švejka tlumočil Jan Werich. Ocenit bychom měli rozhodně snahu držet se knižní podoby s minimálními zásahy do textu. Podle Radko Pytlíka (1983a, 469n.) se tento film nejvíce blíží Haškovi. Postihuje totiž grotesknost, výraznost a zkratkovitost Haškova stylu. Příběhy jsou čas od času provázeny kresbami Josefa Lady.

Vzhledem k tomu, že jsme zmínili divadelní inscenaci, která nebyla vytvořena na území Čech, podíváme se do světa i v rámci filmových adaptací. A opět bude podobný námět – Josef Švejk se ocitl ve druhé světové válce. Karel Lamač režíroval v roce 1943 protinacistickou satiru *Švejk bourá Německo*. Film byl určen především britskému publiku. Karel Lamač, spoluautor scénáře, naložil s postavou Švejka velmi volně. Přenesl ho do reality druhé světové války a učinil z něj vojenského sluhu velitele gestapa. Tak se Švejkovi naskytla příležitost, aby zachránil mnoho lidí před deportací do koncentračních táborů. Do velké role byl obsazen Lloyd Pearson.²

Švejk na deskách a CD

Sadu sedmnácti ohraných LP desek, na kterých Jan Werich předčítal mezi lety 1953 až 1970 z Haškova Švejka, vydal Supraphon v letech 1978-84. Zájem posluchačů přiměl Supraphon, aby nahrávku vydal znovu, celkem na dvanácti CD (2004). Poprvé vyšly dosud neznámé kapitoly, které léta ležely zcela skryté v archivu Supraphonu. (K. Kočíčková, 2004)

Haškův text je přednesen jen zčásti – výběrově – přesto dává přednes představu o tom, které hodnoty díla považuje interpret za rozhodující. „Švejk přece není hrdina negace. Švejk je kladný člověk, Švejk ví, co chce. Ví, kde je rozum a kde je hloupost.“ (M. Jankovič, 2005, 213) Ve vyprávění převažuje klid a životní klad.

V roce 2009 se dovršilo vydání deseti kompletů 2CD s četbou Haškova románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Na dvaceti cd

¹ <http://www.csfd.cz/film/8668-dobry-vojak-svejk/?text=132243>

² http://premiere.maxim.cz/film/4717/vejk_boura_nemecko.html

nosičích je zvukově zaznamenána podstatná část *Osudů* v režii Dimitrije Dudíka. Výrazné herecké osobnosti (Josef Somr, Miroslav Donutil, Václav Postránecký, Petr Nárožný, Rudolf Hrušínský, Václav Vydra, Martin Dejdar, Pavel Zedníček, Arnošt Goldflam a Bohumil Klepl) předčítají a interpretují na pokračování vybrané kapitoly románu. (O. Bezr, 2008)

Knižní tvorba inspirovaná Josefem Švejkem

Kromě již zmiňovaného Karla Vaňka se pokusil na Haškovy Osudy navázat i **Jan Veselý**, který pod pseudonymem Medius napsal knihu *Loyální občan Josef Švejk v Protektorátě Čechy a Morava*. Celé dílo mělo být rozvrženo do čtyř svazků, vyšel pouze první díl. První část pojednává o Švejkově podivném válečném podniku pro výcvik vojenských psů. Kromě jiného měl být Josef Švejk totálně nasazen, dostat se do koncentračního tábora, otevřít si obchod s rakvemi a na konec zemřít v revolučních dnech pražského povstání (Medius, 1948).

Vraťme se nyní k prvnímu dílu. V úvodu nás autor obeznámí s výchozí situací – na besedě „Theosofické společnosti pro duševní bádání“ vyvolají členové společnosti ducha Jaroslava Haška. Chtěli by vědět, co dělá Josef Švejk v Protektorátě Čechy a Morava. Duch J. Haška odpoví, že Švejk vlastní koncesovaný obchod se psy, vydává odborný časopis Psi v nové Evropě, je členem Ligy proti bolševismu a vzdělavatelem Svazu pro spolupráci s Němci. „Jaroušek“ počne diktovat příběh Josefa Švejka mediu, Eusapii Žofii Vomáčkové-Rajské.

Josefa Švejka znovu potkáváme v hospodě U Kalicha, hostinského Palivce odvedlo Gestapo kvůli obrazu Hitlera. Švejk zde rozumuje:

„V tom případě vás musím upozornit, paní Palivcová,“ poučil ji důrazně Švejk, „že kde visí vobraz pana státního presidenta, musí také viset vobraz našeho milovaného Vůdce, jinak to nemá žádnou platnost. Pan státní president bez Vůdce nemá vůbec vert a nepozdraví ho ani dráteník.“ (Medius, 1948, 23)

Josef Švejk vlastní PŠOUK, První Švejkův Odborný Ústav kynologický. Je jeho šéfem, má pod sebou dokonce dva zaměstnance, Antonína Čížka a Františka Xavera Andělína. Teď je on tím, kdo poroučí a „nadává“ svým zaměstnancům do hlupáků. Opravdu - jako by se role obrátily – „Antonín Čížek tvrdošíjně odpíral uváděje, že není žádný uličník, aby se potloukal někde po Dejvicích bez koruny v kapse.“ (Medius, 1948, 92)

Zazní tu i několik poznámek na A. Hitlera:

„Na to seš hloupej a takový řeči bych si vyprosil, žádný kritizování našich vojenskejch pánů nesnesu, to mě znáš,“ zahrozil Švejk s fajfkou z okna dolů, „náš Vůdce dyš šel ve světovej válce k vodvodu, tak byl taky chcípáček a dotáh to potom za čtyry roky na frajtra. To já náhodou vím, co mu to muselo dát za fušku, dyš já, co sem se naválčil, než jsem udělal za celou válku ordonanc a von udělá eště vo jednu šarži víc než já.“ (Medius, 1948, 72)

„Z toho je patrný, jak von to Vůdce se svejma rácema a pomocníkama moudře řídí, a že von nepropase nic, co by bylo k blahu německej Říše, a holt toce ví, taky našemu.“ (Medius, 1948, 136)

Švejkovi zůstaly některé jeho atributy: poznáme ho podle nevinného obličeje, fajfky, nadměrné hovornosti a stále pokračujícímu revmatismu. Ačkoliv je loajální režimu, dvakrát se ocitne ve vězení. Loyální občan Josef Švejk si mimo jiné „vlastenecky“ prozpěvuje: *Ta německá chasa,/ Bože, to je krása,/ Samá čistá rasa,/ to je naše spása....* (Medius, 1948, 29)

Jedná se tedy o politickou aktualizaci, tentokrát týkající se Protektorátu.

Básník, prozaik a esejista **Vladimír Vokolek** napsal rozsáhlejší text *Tak pravil Švejk (Švejkovský paramýtus)* (1959-1960, vydán až 1995), který ironicky těží z dobových frází a nesmyslných dobových situací. Haškův Švejk se třeba ocitá v kulisách poúnorového socialismu. (J. Lehár, 2006, 748)

Švejk ztrácel čas v děravých kapsách zahálky a stal se mnohonásobným filozofem. Mnohonásobně alespoň poznával to stokrát nic, které umožilo osla. (V. Vokolek, 1995, 10)

Švejkovci (Klub přátel Josefa Švejka) se scházeli U Kalicha nebo U Solferina a besedovali. Tam Švejk například kázal o imperativu přírody – člověku dlouho trvalo, než přesvědčil opici v sobě, že už není opicí, ale člověkem; také vytvořil teorie a vzniku charakteru; vedl rozhovor s panem Nixonem o komunistech, nekomunistech a zvláštním typu Nejsemkomunista-ale; kniha se stočila i k úvahám o kulturní rafinovanosti hniloby dánské:

„Je-li doba shnilá a představuje svými představiteli samou hnilobu a hnus, pak jí to také někdo musí říci do tváře. Rozdíl je jen ve formě, jak jí to říká Hamlet nebo Švejk. Ostatně ti dva mají hodně společného už v tom, že jeden blázna předstírá, aby mohl říci pravdu představitelům shnilého Dánska, druhý simuluje úplného blba, aby nastavil zrcadlo představitelům shnilého Rakouska.“ (tamtéž, 166)

Švejk se stal tedy filozofem, kritika společnosti ovšem nekončí, slovy Vladimíra Vokolka:

Budoucí čtenář už nebude vědět, kdo byl Manolis Glezos, Nikita Sergejevič Chruščov, viceprezident Nixon, konstruktér Stehlík či Zdena Ančík a další hrdinové své doby. Co však zůstane beze změny, je lidská hloupost. Na tu autor spoléhá. Má za to, že všechny osoby jsou pouhými „představiteli“ lidské komedie, takže se tu přece jen jakási souvislost povleče i do budoucnosti. Představitel se dozajista změní, ale to, co představují, zůstane beze změny. (V. Vokolek, 1995, 288)

PARALELA MEZI JAROSLAVEM HAŠKEM A JOSEFEM ŠVEJKEM

Jelikož se v této kapitole míním zabývat pouze paralelou J. Haška a J. Švejka, nebudu zde dopodrobna líčit Haškův život. Zaměřím se pouze na ty informace, které úzce souvisí se Švejkem.

Jaroslav Hašek je stejně ambivalentní postavou jako Švejk. Celý Haškův život je nesouvislý a zmatený. Jednou je tulákem, jindy vzorným manželem. Haškova geniální paměť kontrastuje s jeho opilectvím. Nejprve je anarchistou a hospodským povalečem, poté ho střídá houževnatý politický pracovník v Rusku. Je bohémem, přesto se seznámí a ožení s dcerou zámožného vinohradského štukatéra. Jeho duševní dvoupólovost šla do krajnosti.

O jeho životě nevíme příliš – mnoho historek z jeho života je neověřených, po jeho literárním úspěchu se s nimi roztrhl pytel. Ověřených informací víme pouze několik: Jaroslav Hašek se narodil v dubnu roku 1883 v Praze. Začal studovat na gymnáziu, po kvartě odešel pro neprospěch do učení v Kokoškově drogérii na Perštýně. Od roku 1899 studoval na Československé obchodní akademii v Resslově ulici – zde i maturoval. Nastoupil v bance Slavii, ale po krátké době se oddal tuláckému a bohémскому životu a literární činnosti. Na svých cestách prošel nejprve Slovenskem, Haličí a Uhrami, později celou Evropou. Roku 1911 inspiroval pověstnou politickou mystifikaci, karikující předválečné volební poměry, *Stranu mírného pokroku v mezích zákona*. Vystupoval jako její „kandidát“, humorný řečník a kabaretní konferenciér. Oženil se s Jarmilou Mayerovou, roku 1915 narukoval k 91. pluku do Českých Budějovic, v září téhož roku se nechal zajmout. Též víme, že se na jaře 1916 přihlásil do čs. vojska a stal se aktivním pracovníkem odboje. Nějakou dobu strávil i v Moskvě a v městě Bugulma. V Rudé armádě zastával nejružnější odpovědné funkce. V Rusku se též oženil, s dělnicí Alexandrou Lvovou (Šura). 19. prosince 1920 se vrátil do Prahy a navázal na svůj dřívější bohémský život. Po zhoršení zdravotního stavu odjel do Lipnice nad Sázavou, aby zde dokončil *Osudy*. Zemřel na zápal plic a ochrnutí srdce 3. ledna 1923. (Lexikon české literatury, 1993, 86n.)

V této chvíli se vrátíme k našemu tématu – paralelám mezi spisovatelem Jaroslavem Haškem a jeho literární postavou Josefem Švejkem.

J. Jedlička vystopoval, že Haška si se Švejkem pleteme. „Jako by autor a hrdina byli totožní. Ale nejen to – jako by tato figura vůbec nebyla literární fikce, ale historická osobnost. Necitujeme také: Hašek napsal, že Švejk..., ale říkáme: Švejk udělal, Švejk povídal... Anebo už dočista gnómsky: Švejk říká, Švejk praví... Přiznáváme Švejkovi přinejmenším takový stupeň reality jako kamarádovi z hospody a lidem, o nichž se povídá u piva, které jsme sice nikdy osobně nepoznali, ale o jejichž existenci nepochybujeme“ (J. Jedlička, 2009, 49).

Proč tomu tak je? Nejspíše je v Haškovi obsaženo něco, co přechází do Švejka. J. Chalupecký (1992, 181) však upozorňuje, že Hašek nebyl Švejkem. Přesto je velmi zajímavé, že o málokterém spisovateli naší doby víme tak mnoho a zároveň tak málo jako o Jaroslavu Haškovi. Brzy po jeho smrti se totiž začaly objevovat vzpomínky na něj, někdy laciné brožurky, někdy celé knihy – ale většinou jsou málo spolehlivé – Hašek totiž fabuloval svůj vlastní život. (tamtéž, 175) Ačkoliv se budu snažit vycházet z důvěryhodných zdrojů, nemohu zaručit pravdivost informací.

Pro Jaroslava Haška je vlastní biografie nepochybně hlavním zdrojem jeho literární inspirace. Mnohé fikční události v Haškových narativech poukazují přímo ke zdrojům v autorově životě. V *Osudech dobrého vojáka Švejka* je Haškovým alter egem jednoroční dobrovolník Marek, který prodělává Haškův válečný osud a vyjadřuje jeho anarchistické názory, domnívá se L. Doležel (2008, 77). I Ladislav Soldán (1982, 57) si myslí, že jednoročního dobrovolníka Marka lze leckdy považovat za Haškovo druhé já. Jako příklad lze uvést situaci, kdy Marek popisuje, jak se kdysi stal redaktorem *Světa zvířat*. Ostatním zúčastněným sděluje své zkušenosti, kterak zavedl nové rubriky (*Veselý koutek zvířat*) a mystifikoval čtenáře:

„Vycházel jsem z toho principu, že například slon, tygr, lev, opice, krtek, kůň, čuně, atd. jsou dávno již každému čtenáři Světa zvířat úplně známými tvory. Že třeba čtenáře rozrušit něčím novým. Novými objevy, a proto jsem to zkusil s velrybou sírobřichou. Tento nový druh mé velryby byl velikosti tresky a opatřen měchýřem naplněným mravenčí kyselinou a zvláštní kloakou, kterou má velryba sírobřichá s výbuchy vypouštěla na malé rybky, které chtěla pozřít, omamnou jedovatou kyselinou, ...“ (J. Hašek, 1980a, 393).

Fyzická stránka. Z fotografií, které máme k dispozici, lze učinit popis J. Haška: byl velmi hezký, hnědooký, s vlnitými kaštanovými vlasy, tváře téměř dívčí s hebkou, růžovou pletí. Vypadal zdravě, dobře živý a vyrovnaný (R. Pytlík, 1979, 49). Že by v některých momentech připomínal Švejka z Ladových ilustrací? (Fotografie a ilustrace můžete porovnat v příloze.)

Oba dva se vyznačují zavalitou postavou. Liší se však barvou očí – Hašek byl hnědooký, zatímco Švejk modrooký. Více nám o protagonistovi svého románu Hašek nesdělil.

Drogista. Víme, že J. Hašek měl na gymnáziu vyznamenání, ale po otcově smrti začal propadat. V kvartě tedy opustil školu a šel do učení - do drogerie. (J. Chalupecký, 1992, 175) I Josef Švejk se učil materialistou, řekne to drogistovi Vaňkovi z Kralup:

„Já jsem se taky učil materialistou,“ řekl Švejk, „u nějakýho pana Kokošky na Perštýně v Praze. To byl náramnej podivín...“ (J. Hašek, 1980a, 488).

Jaké překvapení? J. Hašek se totiž učil v Kokoškově drogérii na Perštýně. (Lexikon české literatury, 1993, 86)

Obchodník se psy. Po svatbě s Jarmilou Mayerovou (1910) získal J. Hašek poprvé stálé zaměstnání jako redaktor časopisu *Svět zvířat* (zábavný a popularizující list určený především chovatelům drobného zvířectva). Jako redaktor časopisu *Svět zvířat* mystifikoval své čtenáře tím, že si vymýšlel nové druhy tvorů (S. Richterová, 1991, 126). Zpestřil časopis o rubriku *Zajímavosti ze života zvířat* a založil *Veselý koutek*. Avšak příliš fantazíroval: například pojednání o alkoholismu mezi zvířaty a účinku hudby na ně. Informoval čtenáře o neexistujících živočiších - Taranosaurus, papouščí netopýři, lidožravý medvěd asvail, velryba sírobřichá. (L. Soldán, 1982, 57) Jeho zážitky v *Osudech* líčí jednoroční dobrovolník Marek.

Po odchodu z časopisu si J. Hašek založil komisionářský obchod se psy (Kynologický ústav). (Lexikon české literatury, 1993, 86) S věčně opilým pomocníkem panem Čížkem chytali zatoulané psy, vyrobili jim rodokmen a prodávali je jako čistokrevné výstavní kusy. Hašek předal svou zkušenost Švejkovi, který se také živil prodejem psů (a též jim padělal rodokmeny). S policejním fíglem Bretschneiderem si Švejk vykládá jako dokonalý kynofil, nadporučíkovi Lukášovi zasvěceně vysvětluje, jak se musí přibarvovat přestárlí psi (A. M. Ripellino, 1992, 289). Tuto část Haškova života též připomíná kniha *Loyální občan Josef Švejk v Protektorátě Čechy a Morava*, o které jsem se již zmiňovala v předchozí kapitole.

Revmatismus. Existují doklady, že Hašek – podobně jako Švejk – strávil počátek svého vojákování v nemocnici, protože se hlásil jako „marod s revmatismem“ – to dokládá i jedna z fotografií Haška se skupinou pacientů v nemocničním pokoji. (L. Soldán, 1982, 92) V dopise manželce Ladislava Jančáka se J. Hašek svěří i o zkušenostech klystýrem. (R. Pytlík, 1983a, 142)

Hospoda U Kalicha. Hašek své příspěvky do časopisů často psával v ruchu hospod, přesto jen občas sedával v hospodě U kalicha. Avšak významné postavení hospody včetně jejího majitele Palivce v *Osudech* pak dalo vzniknout legendě, že byla místem oblíbeným i u autora Švejka. (L. Soldán, 1982, 64n.) Dodnes je tento Hostinec U Kalicha prosperujícím podnikem, který navštěvují především zahraniční turisté. Hostinec nabízí i množství suvenýrů s vyobrazením dobrého vojáka Švejka (porcelán, skleničky, trička).

Většinu příběhů vojáka Švejka však J. Hašek napsal během svého pobytu v Lipnici nad Sázavou, v restauraci U koruny (V. Stejskal, 1953, 43).

Přesto i zkušenost s hospodou U Kalicha přechází do románového Švejka.

Tuláctví. Jaroslav Hašek se už jako student vydával na pěší túry po Rakousko-Uhersku. Roku 1903 náhle opustil zaměstnání bankéře a vydal se

až na srbské hranice a přes Rumunsko do **Haliče** - tulácké dobrodružství, to bylo jeho. (J. Chaloupecký, 1992, 175)

Jeho kratší výlety začínaly a končily v Praze. Pražská bohéma často putovala po pražských hospodách a výčpech. Hašek opouštěl domov před anebo po večeři, chodil od jedné oblíbené hospody ke druhé, setkával se se svými kumpány a jinými štamgasty a navracel se domů pozdě k ránu. L. Doležel se domnívá, že Haškov život a dílo sdílí jeden základní vzorec organizace: pohyb v kruhu. (L. Doležel, 2008, 79n) Čím je Švejkova budějovická anabáze? Sám Švejk strážmistřovi vysvětluje: „Patrně jsem musel udělat nějaký kruh.“ (J. Hašek, 1980a, 313)

Fenomenální paměť. Hašek byl obratným autorem zábavné krátké prózy žurnalistického typu, jíž v české literatuře probojoval domovské právo Jan Neruda; psal lehce, měl široké vzdělání, pohotovou fabulační schopnost a zřejmě fenomenální paměť. Mohl psát kdykoli a kdekoli. (F. Kautman, 1999, 242) Haškovu skvělou paměť dokládají i vzpomínky Václava Mengra: Každou věc, kterou začal psát, měl tak promyšlenou, že pak stačilo jenom usednout a diktovat jinému, nebo ji napsat. (V. Menger, 1935, 108)

S tím vším souvisí Švejkova absolutní paměť a nevyčerpatelná řečnost, na kterou poukázala S. Richterová (1991, 135). Nevyčerpatelná upovídánost charakterizovala i Haška - byl extrovertem, člověkem otevřeným lidem a společnosti. Rád se stýkal s lidmi z nejrůznějších sociálních vrstev a úspěšně s nimi komunikoval. Bavil sebe i jiné. (F. Kautman, 1999, 244)

Blázen / blb. Již v první větě slavného románu nám J. Hašek na Švejka prozradí, že byl vojenskou lékařskou komisí prohlášen za blba. Básník a překladatel Emanuel Frynta označil Švejka za moudrého blázna. O Švejkově duševním zdraví se dlouho vedly spory. Překvapením pro mě ovšem bylo zjištění, že J. Hašek také nějakou dobu strávil v Ústavu pro choromyslné. V *Lexikonu české literatury* (1993, 86) se dočteme, že se J. Hašek dne 9. 2. 1911 v náhlém rozrušení myslí pravděpodobně pokusil o sebevraždu a pobyl tři týdny v Ústavu pro choromyslné v Kateřinské ulici. Nevíme přesně, jaké okolnosti ho k tomu vedly – mohla to být nějaká sázka či pouhý vtíp – nejsme si jisti, zda chtěl opravdu spáchat sebevraždu. Víme jen tolik, že vylezl na zábradlí Karlova mostu poblíž sochy Jana Nepomuckého a tvářil se, že skočí do řeky. Zadržel ho divadelní vlásenkář, který procházel poblíž a přivolal na pomoc strážníky. Hašek se zmítal, proto mu museli navléknout svěrací kazajku. V léčebně po čase shledali, že je normální. (L. Soldán, 1982, 67) Přesto v těchto chvílích Hašek nápadně připomíná Švejka.

Narukování. Jaroslav Hašek v roce 1915 narukoval k 91. pluku do Českých Budějovic. Objevují se informace, že když Haška mobilizovali, zaujal postoj c. k. vlastence a horlivého vojáka. Než odjel do Českých

Budějovic, kde byl posádkou 91. pěší pluk, k němuž patřil, prozpěvoval večer po hospodách svým falešným hlasem vojenské písničky a vyjadřoval se nadutě a s pohrdáním o civilistech jako bandě ujeváků. O jeho vojenských strastech vzniklo mnoho legend. (A. M. Ripellino, 1992, 291n.)

Z ověřených zdrojů víme, že s 91. plukem odešel (po krátkém pobytu ve výcvikovém táboře v Mostu nad Litavou) na haličskou frontu. V září 1915 se dal zajmout. Byl v zajateckém táboře v Dárnici u Kyjeva a v Tockém (Lexikon české literatury, 1993, 86).

A jak putoval Josef Švejk? Také nastoupil (po menších peripetiích) k pěšímu pluku v Českých Budějovicích, s nímž se dostal přes Most nad Litavou na haličskou frontu. Vyzkoušel si ruskou uniformu – a zajat byl také. J. Hašek se tedy i v tomto ohledu nechal v *Osudech* inspirovat svou vlastní zkušeností.

Údajně se Hašek měl v kanceláři setniny potkat a sblížit se sluhou nadporučíka Lukáše Františkem Strašlipkou, jehož jisté rysy se nepochybně ztělesnily v postavě Švejka (L. Soldán, 1982, 93). Franta Strašlipka rád vyprávěl anekdoty a příběhy, které začínaly slovy: „To já znal jednoho...“ (R. Pytlík, 2003, 37).

Zážitky Haškových přátel dokazují, že Jaroslav se k vojenským pánům choval pasivně, jeho největší a nejlepší zbraní proti vojenské hrubosti a hlouposti byl jeho humor (V. Menger, 1934, 8). Podobně to cítíme i u Švejka.

Maska. R. Pytlík i jiní vykladači *Osudů* často hovoří a píší o tom, že si Švejk nasazoval groteskní masku. Totéž se můžeme dočíst i o Jaroslavu Haškovi. „V některých mezních situacích se uchyloval k základnímu gestu, které vtělil do postavy Švejka – nasazoval si masku nevědomosti a lhostejnosti, třebaže skrytě trpěl“ (L. Soldán, 1982, 70). I jeho první žena, Jarmila Hašková, se několikrát vyjádřila, že Hašek při svém humoru nebyl veselý člověk. V jádru to byl velmi vážný, ba smutný člověk. (J. Chalupecký, 1992, 182) Patrně byl Hašek v hloubi nitra duší citlivou a snadno zranitelnou; občas ironicko-cynickou maskou zastíral vnitřní bolest (F. Kautman, 1999, 245).

Z Jaroslava Haška přešlo na protagonistu *Osudů* několik charakteristik, např. rozpolcenost. Hašek byl doma klidný, až smutný, ve společnosti svých přátel prováděl nejrůznější „kousky“. Přesto byl v jádru srdce dobrý a citlivý člověk – tak vnímáme v některých momentech i postavu Josefa Švejka. Ukazuje se tedy, že autor *Osudů* do velké míry čerpal ze svých osobních zkušeností (nejen vojenských).

Ač tedy *Osudy* nejsou autobiografickým románem, nelze popřít četné relevantní autobiografické rysy utvářející Haškovův fikční svět.

VARIOVÁNÍ JMÉNA ŠVEJK V MIMOLITERÁRNÍ KOMUNIKACI

Stejně tak, jako jsou rozporuplné výklady Švejka, jsou kontroverzní i podstatná jména (švejkárna, švejkovina), přídavná jména (švejkovský) či slovesa (švejkovat) odvozená od postavy, jež dosáhla světové proslulosti.

Kdo může být označen za Švejka?

Ty jsi blbej jako Švejk

Ještě za svého života uslyšel J. Hašek v hospodě, jak jeden člověk nadává v hospodě druhému slovy: *Ty jsi blbej jako Švejk*“ (J. Hašek, 1980b, 363). Jméno Švejk tedy bývá používáno jako nadávka - ve smyslu, že je člověk hloupý.

Švejk – ulejvák

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2006, 440) charakterizuje Švejka jako mazaného ulejváka. V *Příručním slovníku jazyka českého* můžeme nalistovat význam slovesa švejkovat: „ulejvati se, stavěti se z pasivní rezistence hloupým“ (P. Blažíček, 1991, 11).

Doma i v cizině se za druhé světové války osvědčila švejkovina – Jan Masaryk volá 23. prosince 1942 z Londýna: „Prosím, vydržte – já vím, že vydržíte. Švejkujte nenápadně, ulejte se, půjde-li to, a bojujte, kde můžete.“ (J. Masaryk, 1946, 218)

V této chvíli udělám malou odbočku a uvedu jednu z myšlenek významného českého jazykovědce a bohemisty Vl. Šmilauera. Ten v rozhlase přednesl v roce 1948 velice zajímavou úvahu o Švejkovi. Víme, že Jaroslav Hašek byl velmi bystrým pozorovatelem lidí; za první světové války zpozoroval, že se mnozí Češi rozpomněli na lest svých selských předků z doby poddanství. Tam, kde byl přímý odpor proti útlaku beznadějný, dovedli si nasadit masku hlupáka, který bez kritiky, v tupé oddanosti, slepě plní všechna nařízení (tak dokázali zesměšňovat všechno tupé, surové násilnictví tím, že ho přiváděli do absurdnosti; tak mohli bez úhony proklouzávat ničivými víry událostí). Tyto rysy potom Jaroslav Hašek soustředil do *Osudů*. Výraznost a typičnost Švejkovy postavy i obecná známost knihy měly pak zajímavý následek: lidem, kteří jednali podobně jako Švejk, kteří ne otevřeným odporem, ale pod maskou neškodného a povolného hlupáka lstivě unikali nemilým povinnostem, se začalo říkat Švejkové. (V. Šmilauer, 1948, 1) Podle mého názoru měl toto švejkování na mysli Jan Masaryk, když radil Čechům, aby švejkovali – tzn. aby pod maskou hlupáka lstivě unikali nemilým povinnostem. Ale neznamenal to v žádném případě nebojovat!

Švejk - sabotér

S. Vostoková (1973, 161) označila švejkovinu sabotáží, maskovanou příkladnou horlivostí či loajálností; v zápětí dodává, že Švejkova švejkovina není prostou sabotáží, je to sabotáž a výsměch pod maskou loajality.

Švejk předstírá poslušnost

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2006, 440) nazývá Švejkem člověka, který předstírá horlivost vůči autoritám, často se zesměšňujícím záměrem. Podobně sloveso *švejkovat* může znamenat „předstírat poslušnost a plnění povinností“ (J. Hugo, 2006, 351).

Švejk zesměšňuje

Slovník nespisovné češtiny uvádí neobvyklé podstatné jméno švejkárna: „zesměšňování armády, resp. úřední moci obecně (tamtéž, 351). Švejkárnu ztotožňují autoři se švejkovinou. Podobný názor sdílí i autoři *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*, kteří definovali pojem dělat ze sebe švejka následovně: „(zvl. muž v celkové reakci na nesmyslné příkazy, ostrý režim života n. společnosti, s cílem ho přijatelně zesměšnit a nepřímou upozornit na svůj odpor, vzdor:) předstírat ve své práci, v chování hloupou a absurdně přehnanou, nekritizovatelnou horlivost a důslednost“ (F. Čermák, 1994, 184). Přehnaná loajalita přechází v parodii a karikaturu.

Zastavme se na chvíli u podstatného jména *švejkárna*. Pomocí přípony *-árna* se v češtině pravidelně tvoří podstatná jména, která vyjadřují místa nějaké činnosti - plovárna, kavárna, noclehárna, lékárna; nebo jména akce či situace. Podstatných jmen prvního typu je velké množství. Druhý typ je méně častý a patří do něj slova jako kafkárna, fízlárna, lumpárna, šaškárna, sprostárna, cvokárna, kulišárna, snobárna, prasárna i švejkárna. Jedná se o podstatná jména nabytá emocionalitou. (V. Schmiedtová, 2001)

Sloveso *švejkovat*: V Herzově komediálním seriálu Černí baroni, který natočila Česká televize v roce 2003, přidělili tvůrci postavě Kefalína prapodivnou úlohu nesouhlasící s literární předlohou. Několikrát se vojín Kefalín vyjádřil, že „musí švejkovat a švejkovat a švejkovat“ a v jedné scéně dokonce upřesnil, co takové švejkování znamená: „Říkat přesně pravý opak toho, co si opravdu myslím“ (J. Stern, 2004).

Kdo tedy může být označen za Švejka a dělat švejkoviny? Člověk, který je hloupý; ten, kdo se snaží vyhnout jakékoliv činnosti – „ulejvá se“; osoba, která něco sabotuje; muž či žena předstírající poslušnost; ten, kdo něco zesměšňuje či demaskuje svět jako lež a přetvářku, atd. Ve většině případů mívají přirovnání ke Švejkovi negativní charakter.

Výjimka, která potvrzuje pravidlo: „Fotbalovým Švejkem“ nazývali kamarádi fotbalistu Antonína Panenku, jehož fenomenální penalta v roce

1976 rozhodla o titulu mistrů Evropy – říkali mu tak proto, že byl takový „hračička“ a rád bavil lidi. (L. Tomek, 2001, 32)

Fenomén švejkovství

Švejkovství je velice zajímavým fenoménem. Josef Jedlička (2009, 50) se domnívá, že nás nezajímá ani Haškova kniha, ani Švejk sám o sobě, ale právě švejkovství. Švejkování se také od prvopočátků stávalo ohniskem sporů o českou národní povahu (J. Lehár, 2006, 566). Nebezpečí se vidělo ve švejkovství a švejkárně proto, že hlava nehlava strhávalo všechno do bláta, všemu se vysmívalo, všechno snižovalo a vším pohrdalo (J. Jedlička, 2009, 51). S tím souvisí i fakt, že ve švejkovství se viděl protipól legionářského hrdinství. Již profesor V. Černý viděl ve švejkovství nebezpečí: „*Švejk je typ dobře vyhmátnutý a vypracovaný, ale to, co představuje, je naší hanbou. Je to – čecháčkovství.*“ (M. Jankovič, 2005, 189)

Zajímavým se jeví pohled J. Jedličky na oblibu Švejka a švejkovství, která je vázána na krizi: růst švejkování jako společenského postoje je v přímém vztahu ke krizi. „V krizi vzniká a se společenskou krizí roste. Nejen proto, že ve zlých časech má člověk zapotřebí přemáhat strach a hledat východisko z nebezpečných situací, ale protože krizový stav vzniká tehdy, když instituce neodpovídají skutečnosti, když jsou falešné“ (J. Jedlička, 2009, 52). Možná i proto se sloveso *švejkovat* začalo objevovat až na přelomu dvacátých a třicátých let jako výraz vojenské hantýrky; v civilu lze toto sloveso zaznamenat až za Protektorátu (tamtéž, 52).

B. Kubešová (1999, 12) si stěžuje, že švejkovství se stalo nejpohodlnějším postojem v krizových situacích, v dobách socialismu se dokonce stalo národním programem. „Současná politická pseudoelita se už ve všem prakticky přizpůsobila svému hrdinovi: nemá zásady a tancuje jedním zadkem na dvou židlích“ (tamtéž, 12).

J. Jedlička (2009, 51) dokonce popsal techniku švejkovství: „svět se demaskuje jako lež, přetvářka, absurdní šaškárna.“ J. P. Kučera (2001, 100) už je celistvější v definování pojmu švejkovství a uvádí hned několik významů najednou: neznámá slitina potměšilosti, zchytralosti, nedůvěřivosti, pohrdání autoritami, neschopnosti obětovat se „pro věc“ a nezdolné schopnosti všechno s klidem přežít. Autor dále dodává, že je na tom sice kus pravdy, ale není to pravdivé celé - český národ nešvejkuje o nic víc než národy jiné (tamtéž, 100). Ani *Tezaurus jazyka českého* (Klégr, 2007, 363) nezůstal pozadu, švejkovství nalezneme mezi druhy jednání, společně s podlézavostí, povýšeností, bláznovstvím, donkichotstvím, tichošlápkovstvím, atd. Švejkovství může být vykládáno i jako způsob přežití, kdy konáte na pokyn a v pozadí si z toho tropíte posměch. (M. Sígl, 2009)

Představte si, že i v českém rapu lze najít stopy švejkovství. P. Abrahám (2008, 60) o českém rapu napsal, že je to spíše „takové švejkování

než boj na barikádách.“ Podle autora tohoto článku se v českém rapu odráží i formanovská tradice, hra s ironií – je v tom zkrátka velká míra švejkovství. Bohužel jsem se ale nedozvěděla, v čem to švejkovství v českém rapu přesně spočívá.

Jsme národ švejků?

Často jsme označováni za národ švejků – v cizině si Českou republiku nejčastěji asociují s dobrým pivem a hlavní postavou světově proslulého románu J. Haška. Jsme opravdu národ švejků? A chceme jím být?

Ačkoliv Švejka rádi citujeme, neobdivujeme ho. A jeho činy vlastně vůbec nepokládáme za příkladné. Když občas o sobě chceme v záchvatu seabemrškačství říci o sobě něco hodně zlého a krutého, prohlašujeme, že jsme národ švejků. Jelikož se ve Švejkovi poznáváme, nemáme nikdy daleko k tomu se s ním ztotožnit. Náš vztah k němu a švejkovství je dvojaký, napjatý, paradoxní – právě takový, jaký má člověk k protikladným silám a sklonům ve vlastním nitru, domnívá se J. Jedlička (2009, 48).

Když se v červnu 2005 hledalo logo České republiky, jež mělo být jednoduchým symbolem, který by se měl dostat cizincům rychle pod kůži, uvažovalo se o symbolu lva, Hradčan, piva a také Švejka. Autor článku Milan Vodička (2005) se trochu zděšeně ptá: „Ale jděte, copak se chceme celému světu opravdu prezentovat jako švejci?“

I mladý talentovaný aspirant novinářské profese Vratislav Maňák, autor několika článků na blogu ČT24, se přiznává, že nemá Švejka rád; očividně ho také rozčiluje, že náš národ bývá často spojován se Švejkem: „Nemám rád Švejka od první chvíle, co jsem Haškových román otevřel. Mé přesvědčení nezměnila ani Steklého adaptace z roku 1956 s Rudolfem Hrušínským, nepomohly ani ilustrace jindy oblíbeného Josefa Lady. Na muzikál o českém vojákovi se rozhodně nechystám. A nové vydání Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války, které kresbami doplnil Petr Urban, mě přímo zvedlo ze židle. Švejkovský obraz Čechů, jako pohodlného pivního národa, totiž žene do extrému. A to je dle mého názoru v zásadě špatně.“¹

S Čechy jako národem švejků se hovořilo v poslední době nejčastěji v souvislosti s Evropskou unií. Nejinak tomu bylo v době chystaného předsednictví naší země v čele EU. Podle některých rakouských komentátorů by dobrý voják Švejk jako reprezentant českého předsednictví EU nejlépe charakterizoval, co může Evropská unie od České republiky očekávat. List Die Presse viděl vyhlídky Mirka Topolánka (který střídal francouzského prezidenta N. Sarkozyho) poměrně černě: „Předsednictví EU: Odchází král slunce, přichází Švejk.“ (M. Kerles, 2008)

Český prezident Václav Klaus byl dokonce korunován na Švejka 21. století. Britský novinář Tony Barber po společné tiskové konferenci Václava

¹ <http://www.ct24.cz/blogy/manakovy-radky-na-blogu-ct24/34508-obzaloba-josefa-svejka/>

Klausa a José Barrosa k Lisabonské smlouvě přirovnal bez servítků českého prezidenta ke Švejkovi - Klaus je údajně velice chytrý a ví to, ale svým podivným odporem k autoritám, svým smyslem pro solidaritu se slabými vůči silným, a dokonce i tvarem hlavy je Klaus Švejkem 21. století, prohlásil novinář britského listu Financial Times (M. Kozumplík, 2009).

Švejk se dostal do spojitosti s českým národem i v kauze kontroverzní plastiky výtvarníka Davida Černého. Plastika Entropa, jež vyvolala značné mezinárodní pozdvižení, pobouřila především Bulhary, které D. Černý ztvárnil jako turecký záchod. Bulharský list Trud se pokusil o odplatu a otiskl karikaturu, ve které dřepící dobrý voják Švejk kálí na Českou republiku (L. Krbcová, 2009). Obrázek si lze v případě zájmu prohlédnout v příloze.

Celá Entropa (původně měla být dílem 27 umělců – z každé unijní země) byla označena za švejkárnu a uměleckou provokaci – a jméno České republiky rázem obletělo celý svět (M. Kozumplík, 2009).

Novináři pravděpodobně nejvíce vnímají, že jsme v zahraničí představováni jaké národ švejků – svědčí o tom i text M. Herolda (1999, 9): „Každý druhý fejeton či komentář v německém tisku, který se nějak dotýká Čechů nebo České republiky, obsahuje – připusťme, že nezřídka nezapnou – narážku na Švejka a na švejkovství v národním charakteru souseda za Bavorským lesem.“ Ovšem i čeští novináři nešetří se švejkováním – žijeme totiž v „zemi Švejků“ (J. Pehe, 2003, A/8).

Překvapením byl pro mě výzkum předního českého filosofa Erazima Koháka. Švejkovina podle něj není jen typicky český postoj. V knize *Národ v nás* odhalil, že švejkovský postoj nacházíme často u lidí, kteří byli dlouho zotročeni. „Naše“ švejkovské postoje našel E. Kohák i u černochoů na americkém Jihu: je to typická otrocká mentalita, začarovaný kruh: odebere-li mi utlačitel nadlouho svobodu a pocit vlastní lidské důstojnosti, která nutně pramení z aktivní účasti na správě věcí veřejných, vznikne u mě v důsledku dlouholeté poroby podmíněný reflex naučené bezmocnosti. I když pak nabudu svobody, vnitřně svobodným se ještě dlouho nestanu. I dál se budu v důsledku dlouhodobě vypěstovaných podmíněných reflexů chovat vůči světu úhybně a nepřátelsky a budu se mu svým chováním dál vysmívat - bude to pro mě pořád cizí svět. I nadále bude jediným směrodatným motivem mého jednání můj vlastní prospěch. (J. Čulík, 2001)

Tuto pasáž uzavřu výstižným citátem J. Jedličky (2009, 53): Není naše vina, jestliže jsme opravdu do jisté míry národem švejků. Ale byla by už naše vina, kdybychom národem švejků chtěli být a zůstat. Ono je přece jenom lepší vytvářet své vlastní dějiny, než se cizími dějinami prošvejkovat.

Utěchou by nám mohl být následující poznatek: s typy a archetypy souvisí reprezentativnost literárních postav a jejich obecný význam a kulturní vliv. O vysokém stupni reprezentativnosti svědčí fakt, že v některých případech literární postavy fungují jako všeobecně platné symboly lidství a

odvozují se od nich názvy pro různé charaktery, např. kichotismus, donchuánství, oblomovština, kondelíkovština či právě švejkovina.

Závěrem uvedu ještě několik postřehů – všichni známe vědy typu egyptologie, filologie a mnohé další (z latinského slova *logos*). Švejk obohatil odvětví literární vědy o švejkologii; tento název se objevuje i v práci Radko Pytlíka pro satirický a humoristický týdeník Dikobraz: *Jaroslav Hašek. Kapitoly z praktické švejkologie*.¹ Po Josefu Švejkovi byl dokonce pojmenován i jeden z asteroidů : 7896 Švejk.²

A nejen to - na trhu se objevil i nový likér, který nese přímo Švejkovo jméno: Griotte Švejk. Likér s chutí višňové vyrábí firma Rudolf Jelínek³, milovníkům rumu firma nabízí „Švejkův tuzemák“.⁴

Neměli bychom též opomenout množství restaurací, které nesou Švejkovo jméno – nalezneme je nejen po celé České republice. A sochu Josefa Švejka nevyjímá – teď nejnověji bude mít Švejk svou podobiznu v Polsku – a nebude se jednat o jen tak ledajakou sochu. Toto dílo vznikne díky sbírce starého kovu – Sdružení přátel dobrého vojáka Švejka v polském městě Přemyšl dalo dohromady více jak tunu šrotu, který pochází z různých míst Polska. Švejkova socha by měla být vysoká 145 centimetrů, sám Švejk by měl sedět na bedně s municí, v pravé ruce držet pivo a v levé fajfku.⁵

Pro milovníky cyklistiky se od roku 1999 koná cyklistický *Memoriál Josefa Švejka* (v dobových kostýmech a na dobových bicyklech), který pořádá sekce Veteran Car Clubu České Budějovice Podšumavan (J. Schwarz, 2006). Připomenout bychom také měli mezinárodní cyklistickou stezku - vede přes Slovensko, Polsko a Ukrajinu, první ročník se konal v roce 2006 (tamtéž).

Kromě těchto akcí se můžete stát fanouškem Švejka i na facebooku⁶, rozsáhlém webovém systému, který sdílí uživatelé z mnoha zemí světa.

¹ <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89&hl=dikobraz+>

² http://en.wikipedia.org/wiki/Jaroslav_Ha%C5%A1ek

³ <http://www.online-potraviny.cz/obchod/katalog/griotte-svejk-20--05-1.html>

⁴ http://www.svejk.cz/katalog.asp?id=50&pu_lo=6E6570F869686CE19A656E203134313930323036

⁵ http://kultura.idnes.cz/svejk-bude-mit-v-polsku-sochu-ze-srotu-dhf-vytvarneum.asp?c=A050601_192412_vytvarneum_kot

⁶ <http://www.facebook.com/pages/Svejk/57501354432?ref=search&sid=100000053822775.4170864116..1>

JE ŠVEJK PRO DNEŠNÍ MLADOU GENERACI JEŠTĚ AKTUÁLNÍ?

Když nakladatel Emil Šolc a advokát dr. A. Červinka z Prahy hodnotili po Haškově smrti jeho dílo, dospěli k závěru, že s autorovým úmrtím zmizí zájem čtenářstva; po „10 letech bude nové generaci obsah spisu nejasný a sotva se najdou čtenáři pro toto dílo“ (V. Stejskal, 1953, 157). A jak se hluboce myšlili. Sice nemohu prorokovat oblibu Švejka na několik dalších desetiletí, přesto se směle domnívám, že minimálně ještě několik let bude J. Hašek se svým nesmrtelným Švejkem okupovat knihovny čtenářů.

V této krátké kapitole se budu opírat o výsledky dat vlastní ankety. Ankety (nemůže si dělat nárok na univerzální platnost, nejednalo se o výzkum), se zúčastnilo pouhých 150 respondentů. Přesto bych Vás ráda seznámila s otázkami a následným vyhodnocením odpovědí.

Otázky směřovaly na recepci Josefa Švejka. Důležitým indikátorem se mi stal věk a pohlaví dotazovaných. Následující otázky se zaměřily na postavu z románu: *Máte rádi Josefa Švejka, je Vám sympatický? Považujete ho spíše za blba, ulejšváka, chytrého člověka, geniálního idiota, moudrého blázna nebo idiota a chytráka zároveň? Jak rozumíte slovesu švejkovat (ulejšvat se, dělat ze sebe hloupého, předstírat horlivost vůči autoritám, předstírat poslušnost, zesměšňovat armádu)?* Mládeži ještě byla položena otázka, zda si myslí, že jsou *Osudy* pro jejich generaci stále aktuální; zda je ještě nějak oslavují, či je považují za „mrtvé“ dílo.

Co se týče aktuálnosti Švejka u dnešní mladé generace (studenti do 18 let), za stále živého hrdinu ho považuje pouhá jedna desetina dotazovaných, ostatní se domnívají, že *Osudy* jsou již zastaralé nebo nic neříkající; knihu nečetl žádný z nich - znají pouze filmová zpracování a ukázky z čítanek. Žáci už *Osudům* příliš nerozumí, necítí to jako komiku. Můžeme zde pozorovat změnu recepčního horizontu ve vnímání Švejka i celých *Osudů*. O tom svědčí i reakce jednoho ze středoškolských studentů, který na můj (špatně položený) dotaz, zda zná Švejka, odpověděl otázkou: „Ty myslíš tu hospodu?“

Ráda bych se zmínila i o tom, jak lidé vnímají postavu Josefa Švejka. 78% dotazovaných ho označilo za geniálního idiota, moudrého blázna nebo za idiota a chytráka zároveň. Můžeme pozorovat, že lidé vnímají Švejkovu význačnost. Pouze 14% respondentů ho označilo za blba a jen 6% za ulejšváka (graf si lze prohlédnout v příloze).

V této souvislosti bych ráda uvedla, že díky Haškovi (Švejkovi) si lidé vytvořili negativní pohled na rakousko-uherskou armádu, i české důstojníky. I proto dotazovaní odpovídali, že je jim Švejk nesympatický (protože zkresluje skutečnost v armádě za první světové války). Druhá skupina ho nemá ráda díky ulejšváctví, vulgaritám nebo zkrátka kvůli tomu, že je to „blb“.

Na závěr bych odcitovala několik zajímavých reakcí, které se v průběhu ankety objevily: *V bibli, v tý je skoro všechno. Ale ve Švejkovi je úplně všechno* (muž, 23-26 let).

Jedna z žen, které není Švejk sympatický, nechápe, proč jsou ke Švejkovi Češi přirovnáváni. To si myslí i jeden z mužů - *Škoda, že to je stále obraz novodobého Čecha*. Opačný dojem má respondent, který se domnívá, že Švejk vystihuje českou povahu jako málokdo. Švejkova postava vyvolává jak sympatie, tak antipatie a opovržení tím „mazaným Čecháčkem“.

Objevovaly se i názory, že Švejk je *postava, z které teče optimismus; hodný a poctivý blb; bláhový címan a myslitel, který uměl vystihnout selským rozumem podstatu každé věci a byl neuvěřitelně políben štěstěnou*; a postava, která *dělá blbce ze svých nadřízených a ne ze sebe*.

JOSEF ŠVEJK Z POHLEDU GENDER STUDIES

Josef Švejk je mužskou postavou, vojákem. Rád pije (nejen pivo), kouří fajfku, vypráví historky připomínající anekdoty – a často i poměrně vulgárním jazykem. V *Osudech* převažují mužské postavy, těch ženských je minimálně (např. paní Müllerová, paní Palivcová). Mladá dáma Katy, která přijede za nadporučíkem Lukášem, je erotický objekt – patří k tomu mužskému světu.

Autor ženským postavám přiznává pouze nepatrnou roli (epizodické postavy). Souvisí to samozřejmě i s tematikou – v armádě pro ženy nebylo místo. Ale spisovatel jim nedal prostor ani prostřednictvím Švejkova vyprávění historek (vystupují v nich ojediněle - například žena, která byla odsouzena, že uškrtla svá novorozená dvojčata).

A jak si vede Josef Švejk z pohledu čtenářů a čtenářek? Více je Švejkovi nakloněna mužská část populace - část je složena z bezmezných obdivovatelů tohoto románu a část zná z paměti desítky, ba stovky citátů z knihy. Ženy naopak Švejk příliš nezajímá, postrádají v něm hru emocí a mají jej jen za koncentrát mužské hrubosti, do níž se křehká duše nedokáže vcítit. (L. Ptáček, 2003)

V mé anketě se ukázalo, že každá druhá žena nemá Švejka ráda, u mužů je to „pouze“ každý čtvrtý. Možná by stálo za zmínku i věkové rozložení oslovených. Zanedbatelné procento žen ve věku nad třicet let odpovědělo, že je jim Švejk nesympatický a nemají ho rády.

Celkově se ukazuje, že u lidí nevyrůstajících za ztížených politických podmínek a době útlaku se obliba Švejka snižuje. Pouhých 8% dotazovaných ve věku nad 30 let odpovědělo, že nemá rádo postavu Švejka; u osob mezi 15 až 26 lety je procento více než čtyřnásobné, tj. 35%.

Pokud bychom měli výsledky ankety shrnout: ukázal se jeden význačný fenomén, a to je snižující se obliba *Osudů* a jejich protagonisty. Mladou generaci už postava Josefa Švejka neoslovuje tak, jako tomu bylo u občanů České republiky, kteří vyrůstali a žili za socialismu.

S gender studies souvisí též interpretace Haškova Švejka. Počet žen zabývajících se *Osudy* či Švejkem je naprosté minimum, dokázali bychom je spočítat na prstech jedné ruky (S. Richterová, D. Hodrová, D. Mocná, I. A. Bernštejnová a H. Hrzalová).

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce byla snaha o důkladný popis a interpretaci hlavní postavy Haškova románu *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Protagonista tohoto díla patří mezi nejdiskutovanější problémy české literatury. Emoce vzbuzoval již od dvacátých let minulého století – jak jsem se snažila dokázat v kapitole „Klasifikace interpretací“, která mapovala proměny názorů v českých literárních dějinách.

Nejvíce prostoru jsem věnovala samotné charakteristice ambivalentního hrdiny – zaměřila jsem se na fyzický popis, vnitřní charakteristiku (porovnávala jsem zejména recepci této figury z pohledu samotného autora a ostatních postav románu; Jaroslav Hašek svého hrdinu nikdy neoznačí blbem) a jazyk (řeč charakterizuje Josefa Švejka do velké míry, ukázalo se to především v následující kapitole, která porovnává genezi postavy v Haškově díle).

Přihlédla jsem rovněž k textové historii Josefa Švejka (pracovala jsem se staršími povídkami a fejetony Jaroslava Haška, zaměřila jsem se i na pokračování nedokončených *Osudů* perem Karla Vaňka).

Neopomenula jsem ani divadelní a filmové adaptace, včetně knižních verzí inspirovaných Josefem Švejkem. Zaměřila jsem se na posuny ve vykreslení a následném vnímání hlavní postavy. Věta, která bývá připisována Švejkovi: „Nestřílejte, vždyť jsou tady lidi!“, se v *Osudech* nevyskytuje – proslulost jí přinesla divadelní a následně i filmová inscenace.

Vzhledem k mnohým podobnostem v životě Jaroslava Haška a jeho románového hrdiny jsem zařadila do své práce i kapitolu s názvem „Paralela mezi Jaroslavem Haškem a Josefem Švejkem“. Bylo velice zajímavé sledovat, do jak velké míry se autor nechal inspirovat svými vlastními životními zkušenostmi (drogista, obchodník se psy, pacient Ústavu pro choromyslné, narukování a vojenské putování).

V souvislosti s globalizací a členstvím České republiky v Evropské unii se stále více objevuje Švejk na stránkách mnohých zahraničních deníků (Češi bývají označováni za národ švejků) – z tohoto důvodu jsem se zabývala také fenoménem švejkovství.

Na posledních stranách mé práce jsem se snažila interpretovat výsledky ankety, která se zaměřila na oblibu postavy Švejka u dnešní mladé generace a jeho odlišnou recepci v závislosti na pohlaví. Ukázal se klesající zájem o Haškovu román a Švejkovu osobu.

Jelikož je téma mé práce velice obsáhlé, zaměřila jsem se pouze na nejzákladnější problematiku, především na území České republiky. Přesto věřím, že můj malý příspěvek k nejdiskutovanějšímu fenoménu české literatury přispěl „svou trochou do mlýna“. Snažila jsem se, jak již bylo řečeno, zaměřit se i na aktuálnost Švejka - a právě zde vidím ještě určitý potenciál k dalšímu bádání, jež by bylo zaměřeno více na empirickém výzkumu a mohlo prokázat zajímavé posuny názorů ve vnímání kontroverzní postavy.

Milan Jankovič (1960, 62) již v roce 1960 (*Umělecká pravdivost Haškova Švejka*) dobře vystihl, že „celý román je obrazem důležité fáze sebeuvědomování lidu v boji proti utiskovatelům.“ Právě proto nabývám dojmu, že v České republice a vyspělém, demokratickém světě již nejsou *Osudy* příliš aktuální. Bylo by jistě zajímavé sledovat oblibu Švejka v zemích totalitních, jako je například dodnes Čína. Tam, kde lidé ještě dnes zažívají útisk, by mohl být Švejk „národním“ hrdinou, o kterém si lidé raději jen šeptají. A překlady *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (číslo ke dni 19. 8. 2009) do 54 jazyků (M. Sodomková, 2009) svědčí o světové proslulosti románu a aktuálnosti hlavní myšlenky Jaroslava Haška, kterou ztělesňuje právě Josef Švejk.

POUŽITÁ LITERATURA

- ABRAHÁM, P. V rapu je dost švejkování. *Reflex*, 2008, roč. 19, č. 49, s. 60. ISSN 0862-6634.
- BERNŠTEJNOVÁ, I. A. Švejk ve světové literatuře. *Česká literatura*, 1983, roč. 31, č. 1, s. 76 - 84. ISSN 0009-0468.
- BEZR, O. Po Werichovi načte Švejka Somr, Donutil a další. *iDNES.cz* [online]. 2008. [cit. 2010-02-21]. Dostupné na www: <http://kultura.idnes.cz/po-werichovi-nacte-svejka-somr-donutil-a-dalsi-f4v-/literatura.asp?c=A080610_154532_literatura_ob>.
- BLAŽÍČEK, P. *Haškův Švejk*. Praha : Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0294-3.
- BÖLL, H. Švejk v západním Německu. *Host do domu*, 1961, roč. 8, č. 11, s. 510.
- BRECHT, B. *Divadelní hry 3*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1961.
- BROD, M. Dobrý voják Švejk. In *Pražské hvězdné nebe*. Praha – Bratislava : Editio Supraphon, 1969, s. 178 – 181.
- BURIÁNEK, F. *Česká literatura první poloviny XX. století*. Praha : Československý spisovatel, 1981.
- BURIÁNEK, F. Na okraj Osudů dobrého vojáka Švejka (Jaroslav Hašek). In *Z moderní české literatury*. Praha : Československý spisovatel, 1980.
- CINGER, F. Hašek se dokázal vysmát diktatuře moci. *Právo*, 2003, roč. 13, č. 103, s. 13. ISSN 1211-2119.
- ČERMÁK, F.; HRONEK, J., aj. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. 2. sv. R-Ž. Praha : Academia, 1994. ISBN 80-200-0503-X.
- ČERVENKA, M.; HOLÝ, J.; HRBATA, Z., aj. *Na cestě ke smyslu.: Poetika literárního díla 20. století*. Praha : Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0.
- ČORNEJ, P. *Česká literatura na přelomu století*. Jinočany : Nakladatelství H & H, 2001. ISBN 80-86022-82-X.
- ČULÍK, J. Kdy se zbavíme švejkoviny? *Britské listy* [online]. 2001. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na www: <<http://www.blisty.cz/art/8880.html>> ISSN 1213-1792.
- DANEŠ, F. Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových „Osudů dobrého vojáka Švejka“. *Naše řeč*, 1954, roč. 37, č. 2, s. 124 – 139.
- DOLEŽEL, L. *Studie z české literatury a poetiky*. Praha : Torst , 2008. ISBN 978-80-7215-337-4.
- DRYJE, F. Utopený oběšenec přejetý vlakem aneb Příběh elementární částice. *Tvar*, 2003, roč. 14, č. 8, s. 6 - 7. ISSN 0862-657X.

- DURYCH, J. Český pomník. Dobrý voják Švejk. In *Polemiky a skandály*. Olomouc : Periplum, 2002, s. 51 - 59. ISBN 80-86624-00-5.
- DVOŘÁČEK, M. Švejk a Lada? Od září bude platit také Švejk a Urban. *iDNES.cz* [online]. 2008. [cit. 2010-02-21]. Dostupné na [www: <http://kultura.idnes.cz/svejk-a-lada-od-zari-bude-platit-take-svejk-a-urban-f70-/literatura.asp?c=A080724_145324_literatura_kot>](http://kultura.idnes.cz/svejk-a-lada-od-zari-bude-platit-take-svejk-a-urban-f70-/literatura.asp?c=A080724_145324_literatura_kot).
- FOŘT, B. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8.
- FRYNTA, E. *Moudří blázni*. Praha : Albatros, 1987.
- FUČÍK, J. Čehona a Švejk, dva typy z české literatury i života. In *Milujeme svůj národ*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1949. s. 108 - 112.
- FUČÍK, J. *Stati o literatuře*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1983.
- HÁJEK, J. *Boje o realismus*. Praha : Československý spisovatel, 1979.
- HALÍK, T. *Co je bez chvění, není pevné*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-628-1.
- HAŠEK, J. 1980a. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. [Sv. I] Díl I, II. Praha : Československý spisovatel, 1980.
- HAŠEK, J. 1980b. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. [Sv. II] Díl III, IV. Praha : Československý spisovatel, 1980.
- HAŠEK, J. *Dobrý voják Švejk v zajetí*. Praha : Československý spisovatel, 1972.
- HAŠEK, J. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha : Práce, 1983.
- HEROLD, M. Trapas v Německu – Josef Švejk v nás. *Lidové noviny*, 1999, roč. 12, č. 98, s. 9. ISSN 0862-5921.
- HODROVÁ, D. a kol. *...na okraji chaosu.../ Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- HRABÁK, J.; JEŘÁBEK, D.; TICHÁ, Z. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha : Orbis, 1976.
- HRZALOVÁ, H. Současný význam Jaroslava Haška. *Česká literatura*, 1983, roč. 31, č. 1, s. 3 - 4. ISSN 0009-0468.
- HUGO, J. (ed.) *Slovník nespisovné češtiny*. Praha : MAXDORF, 2006. ISBN 80-7345-086-0.
- CHALUPECKÝ, J. *Expresionisté*. Praha : Torst, 1992. ISBN 80-85639-00-9.
- JANKOVIČ, M. *Cesty za smyslem literárního díla*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1013-2.
- JANKOVIČ, M. *Umělecká pravdivost Haškova Švejka*. Praha : ČSAV, 1960.

- JEDLIČKA, J. *České typy a jiné eseje*. Praha : Plus, 2009. ISBN 978-80-00-02324-3.
- KAUTMAN, F. *O literatuře a jejích tvůrcích*. Praha : Torst, 1999. ISBN 80-7215-099-5.
- KERLES, M. Vlády v Evropě se ujme Švejk, pšíí Rakušané. *Lidové noviny* [online]. 2008. [cit. 2010-02-19]. Dostupné na [www: <http://www.lidovky.cz/vlady-v-evrope-se-ujme-svejk-pisi-rakusane-fiw-/ln_noviny.asp?c=A081223_000049_ln_noviny_sko&klic=229202&mes=081223_0>](http://www.lidovky.cz/vlady-v-evrope-se-ujme-svejk-pisi-rakusane-fiw-/ln_noviny.asp?c=A081223_000049_ln_noviny_sko&klic=229202&mes=081223_0). ISSN 1213-1385.
- KILIAS, J. „Někerej Maďar taky za to nemůže, že je Maďar“ : O sociologickém popisu národní identifikace. *Sociologický časopis*, 2005, roč. 41, č. 4, s. 675 - 692. ISSN 0038-0288.
- KLÉGR, A. *Tezaurus jazyka českého*. Praha : Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-920-1.
- KOČIČKOVÁ, K. Werichův Švejk je konečně bez cenzury. *iDnes.cz* [online]. 2004. [cit. 2010-02-19]. Dostupné na [www: <http://kultura.idnes.cz/werichuv-svejk-je-konecne-bez-cenzury-dx0-/divadlo.asp?c=A040517_181448_divadlo_kot>](http://kultura.idnes.cz/werichuv-svejk-je-konecne-bez-cenzury-dx0-/divadlo.asp?c=A040517_181448_divadlo_kot).
- KONRAD, K. *Ztvárněte skutečnost*. Praha : Československý spisovatel, 1963.
- KOZUMPLÍK, M. Jeden pěkně vyčůraný národ. *Instinkt* [online]. 2009, č. 52. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na [www: <http://instinkt.tyden.cz/rubriky/fenomen/jeden-pekne-vycurany-narod_24829.html>](http://instinkt.tyden.cz/rubriky/fenomen/jeden-pekne-vycurany-narod_24829.html).
- KRBCOVÁ, L. Čím urazit Čechy? *Reflex* [online]. 2009. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na [www: <http://www.reflex.cz/Clanek34865.html>](http://www.reflex.cz/Clanek34865.html).
- KREJČÍ, K. *Heroikomika v básnictví Slovanů*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.
- KUBEŠOVÁ, B. Švejkovství. *Lidové noviny*, 1999, roč. 12, č. 119, s. 12. ISSN 0862-5921.
- KUČERA, J. P. Švejk. *Reflex*, 2001, roč. 12, č. 48, s. 98 - 100. ISSN 0862-6634.
- LADA, J. *Můj přítel Švejk*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1969.
- LANGER, F. *Hry IV*. Praha : Divadelní ústav, 2003. ISBN 80-7008-154-6.
- LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 2th ed. ISBN 80-7106-308-8.
- *Lexikon české literatury*. I. Díl, A-G. Praha : Academia, 1985. ISBN 80-200-0797-0.
- *Lexikon české literatury*. II. Díl, H-J. Praha : Academia, 1993. ISBN 80-200-0468-8.

- *Lexikon české literatury*. III. Díl, M-O. Praha : Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.
- *Lexikon české literatury*. IV. díl, U-Ž. Praha : Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-3.
- MASARYK, J. *Volá Londýn*. Praha : Práce, 1946.
- MATHAUSER, Z. Mírné experimenty v mezích švejkologie. *Tvar*, 2003, roč. 14, č. 8, s. 4. ISSN 0862-657X.
- MĚDÍLEK, B. *Bibliografie Jaroslava Haška*. Praha : Památník národního písemnictví, 1983.
- MEDIUS. *Loyální občan Josef Švejk v Protektorátě Čechy a Morava*. Praha : Nakladatelství Karel Synek, 1948.
- MENDER, V. *Jaroslav Hašek doma*. Praha : SFINX, Bohumil Janda, 1935.
- MENDER, V. *Jaroslav Hašek, zajatec číslo 294217*. Praha : SFINX, Bohumil Janda, 1934.
- MOCNÁ, D. Josef Švejk – Kondelíkův zlobivý synovec. In *Případ Kondelík*. Praha : Karolinum, 2002, s. 193 - 199. ISBN 80-246-0312-8.
- MOCNÁ, D; PETERKA, J., aj. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- NIKOLSKIJ, S.V. Po stopách prototypu Haškova hlavního hrdiny. *Tvar*, 2003, roč. 14, č. 8, s. 18. ISSN 0862-657X.
- NILSSON, N. A. Hašek and Švejk in Sweden. In *České studie: literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam – Atlanta : GA, 1990, s. 101 - 111. ISBN 90-5183-161-7.
- NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české*. Brno : Atlantis, 1995. 5th ed. ISBN 80-7108-105-1.
- NOVOMESKÝ, L. Švejk šlehán osudem napořád. In *Moderní česká literatura a umění*. Praha : Československý spisovatel, 1974, s. 54 – 56.
- NÜNNING, A. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- OLBRACHT, I. Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. In *O umění a společnosti*. Praha : Československý spisovatel, 1958, s. 178 - 181.
- *Ottův slovník naučný. Dodatky*. Praha : Novina, 1943. 2. sv., VI. Díl, Ši– UŽ.
- PEHE, J. Jana Hybášková není Švejk. *MF Dnes*, 2003, roč. 14, č. 282, s. A/8. ISSN 1210-1168.
- PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. Úvaly : MME, 2007. 3th ed. ISBN 978-80-239-9284-7.
- PIŠTANEK, P. Můj vztah k dílu Jaroslava Haška. *Tvar*, 2003, roč. 14, č. 8, s. 8 – 9, 11. ISSN 0862-657X.

- PLACHETKA, J. *Encyklopedie Švejk*. Praha : Adonai, 2002. ISBN 80-7337-039-5.
- *Průruční slovník naučný*. IV. díl. Praha : Academia, 1967.
- PTÁČEK, L. Názor: Fenomén Švejk. *Neviditelný pes* [online]. 2003. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na www: <http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2003/06/30885_11_0_0.html>.
- PYTLÍK, R. 1983a. *Kniha o Švejkovi*. Praha : Československý spisovatel, 1983.
- PYTLÍK, R. 1983b. *Švejk dobývá svět*. Hradec Králové : Kruh, 1983.
- PYTLÍK, R. *Osudy a cesty Josefa Švejka: pojednání se sedmi záhadami*. Příbram : Emporius, 2003. ISBN 80-86346-08-0.
- RICHTEROVÁ, S. *Slova a ticho*. Praha : Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0333-8.
- RICHTEROVÁ, S. *Ticho a smích. Studie z české literatury*. Praha : Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0662-X.
- RIPELLINO, A. M. *Magická Praha*. Praha : Odeon, 1992. ISBN 80-207-0383-7.
- SCHMIEDTOVÁ, V. Magičnost Prahy v jazyce. *Radio Praha* [online]. 2001. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na www: <<http://www.radio.cz/cz/clanek/27232>>.
- SCHWARZ, J. Po Švejkových (a Haškových) stopách v Haliči. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 9. [cit. 2010-02-19]. Dostupné na www: <<http://www.ikaros.cz/node/3604>>. ISSN 1212-5075.
- SÍGL, M. Události pravdy, lásky a nadějí (22). *CzechFolks.com* [online]. 2009. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na www: <<http://czechfolks.com/plus/2009/12/31/miroslav-sigl-udalosti-pravdy-lasky-a-nadeji-22/>>.
- *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha : Academia, 2006. ISBN 80-200-1446-2.
- SODOMKOVÁ, M. Poláci vítají „arcidílo“ – nový překlad Švejka. *iDNES.cz* [online]. 2009. [cit. 2010-02-21]. Dostupné na www: <http://zpravy.idnes.cz/polaci-vitaji-arcidilo-novy-preklad-svejka-f2q-/zahranicni.asp?c=A090819_110516_zahranicni_btw>.
- SOLDÁN, L. *Jaroslav Hašek*. Praha : Horizont, 1982.
- STEJSKAL, V. *Hašek na Lipnici*. Havlíčkův Brod : Krajské nakladatelství, 1953.
- STERN, J. Kytice pro pana obrlajtnanta. *Obrys-kmen* [online]. 2004, č. 13. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na www: <<http://www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2004&cis=13&cl=02>>. ISSN 1210-1494.
- SÝS, K. Švejk u prostřeného stolu. *Haló noviny*, 2004, roč. 14, č. 293, s. 2. ISSN 1210-1494.

- ŠALDA, F. X. Nejnovější próza česká. In *Šaldův zápisník 7, 1934-1935*. Praha : Girgal, 1935, s. 115 - 127.
- ŠMILAUER, V. Od Adama ke Švejkovi. *Naše řeč*, 1948, roč. 32, č. 1, s. 1 – 4.
- ŠŤASTNÝ, R. *Čeští spisovatelé deseti století*. Praha : SPN, 1974.
- TOMEK, L. Fotbalový Švejk bavit na hřišti sebe i diváky. *Lidové noviny*, 2001, roč. 14, č. 144, s. 32. ISSN 0862-5921.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- VANČURA, V. *Řád nové tvorby*. Praha : Svoboda, 1972.
- VANĚK, K. *Švejk v ruském zajetí a revoluci 1*. Praha : Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0275-7.
- VODIČKA, M. Švejk, pivo nebo lev? Hledá se logo Česka. *MF DNES* [online]. 2005. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na [www: <http://zpravy.idnes.cz/svejk-pivo-nebo-lev-hleda-se-logo-ceska-dxy-domaci.asp?c=A050617_203104_domaci_miz>](http://www.zpravy.idnes.cz/svejk-pivo-nebo-lev-hleda-se-logo-ceska-dxy-domaci.asp?c=A050617_203104_domaci_miz).
- VOKOLEK, V. *Tak pravil Švejk. (Švejkovský paramýtus)*. Praha : Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0465-1.
- VOSTOKOVÁ, S. Dobrý voják Švejk očima sovětských čtenářů. *Česká literatura*, 1973, roč. 21, č. 2, s. 154 - 163. ISSN 0009-0468.

Internetové zdroje

- Dostupné na WWW : < <http://www.fdb.cz/film/26028-dobry-vojak-svejk.html> > [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://hyb.fkdbdh.com/svejk/>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <http://kultura.idnes.cz/svejk-bude-mit-v-polsku-sochu-ze-srotu-dhf-vytvarneum.asp?c=A050601_192412_vytvarneum_kot> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <http://premiere.maxim.cz/film/4717/vejk_boura_nemecko.html> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://seznam.1188.cz/?forceUTF8=%E2%98%BA&q=%C5%A1vejk&x=0&y=0>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://www.csfd.cz/film/8668-dobry-vojak-svejk/?text=132243>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://www.ct24.cz/blogy/manakovy-radky-na-blogu-ct24/34508-obzaloba-josefa-svejka/>> [cit. 2010-02-21]

- Dostupné na WWW :
<<http://www.facebook.com/pages/Svejk/57501354432?ref=search&sid=100000053822775.4170864116..1>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://www.online-potraviny.cz/obchod/katalog/griotte-svejk-20--05-1.html>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW :
<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89&hl=dikobraz+>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW :
<http://www.svejk.cz/katalog.asp?id=50&pu_lo=6E6570F869686CE19A656E203134313930323036> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://www.svejk-muzikal.cz/>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://www.zlatestranky.cz/hledani/-/%C5%A1vejk/1/>> [cit. 2010-02-21]
- Dostupné na WWW : <<http://zenny.com/svejk/6NN.html>> [cit. 2010-02-21]
- *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation [cit. 2010-02-21]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Erwin_Piscator>.
- *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation [cit. 2010-02-23]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Jaroslav_Ha%C5%A1ek>.

RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zabývá hlavní postavou nedokončeného čtyřdílného románu Jaroslava Haška, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Protagonista tohoto díla - Josef Švejk - patří mezi nejdiskutovanější problémy české literatury. Emoce vzbuzoval již od dvacátých let minulého století. Kapitola „Klasifikace interpretací“ mapuje proměny názorů v českých literárních dějinách. Obsahuje jednak názory chronologicky uspořádané, jednak výklady díla, jež spojuje jedno společné téma (Švejk jako sanchopanzovský typ; Švejk jako pohádková bytost; Švejk jako vypravěč a humorista, Švejk jako postava-hypotéza, atd.)

Nejvíce prostoru je věnováno samotné charakteristice ambivalentního hrdiny – fyzický popis (zajímavé je, že Josef Švejk není nikde detailně popsán; vycházíme především z ilustrací Josefa Lady), vnitřní charakteristika (přímá a nepřímá charakterizace, pozoruhodná je rozdílnost ve vnímání Švejka autorem a ostatními postavami románu) a jazyk (řeč charakterizuje Josefa Švejka do velké míry; novinkou, kterou odhalil Fr. Daneš, byla přímá řeč „na třetí“).

Přihlíženo je rovněž k textové genezi Josefa Švejka (porovnání *Osudů* se staršími povídkami a fejetony Jaroslava Haška, zaměřeno i na nepřiliš povedené pokračování nedokončených *Osudů* perem Karla Vaňka).

Nezůstaly opomenuty ani divadelní a filmové adaptace, včetně knižních verzí inspirovaných Josefem Švejkem (Jan Veselý, Vladimír Vokolek). Práce se zaměřila především na posuny ve vykreslení a následném vnímání hlavní postavy. Věta, která bývá připisována Švejkovi: „Nestřílejte, vždyť jsou tady lidi!“, se v *Osudech* nevyskytuje – proslulost jí přinesla divadelní a následně i filmová inscenace.

Kapitola s názvem „Paralela mezi Jaroslavem Haškem a Josefem Švejkem“ mapuje Haškovu míru inspirace vlastními životními zkušenostmi (obchodování se psy, pobyt v Ústavu pro choromyslné, vojenské zkušenosti).

V souvislosti s globalizací a členstvím České republiky v Evropské unii se stále více objevuje Švejk na stránkách mnohých zahraničních deníků (Češi bývají označováni za národ švejků) – fenoménu švejkovství se věnuje celá jedna kapitola.

Poslední dvě kapitoly jsou spíše zamyšlením nad aktuálností Švejka u dnešní mladé generace a jeho oblibou mezi pohlavími (opřeno o výsledky ankety). Ukázal se klesající zájem (zejména mezi žáky a studenty základních a středních škol) o Haškov román a Švejkovu osobu. Mladí respondenti přiznávají, že Švejka znají pouze z filmového zpracování či z ukázek díla v čítankách.

SUMMARY

This bachelor thesis deals with the main character of an unfinished four-part novel by Jaroslav Hašek, *The Fateful Adventures of the Good Soldier Švejk During the World War*.

The protagonist of this work, Josef Švejk, is one of the most discussed issues in Czech literature. His character has stirred emotions since as early as the 1920's. The chapter "Classification of Interpretations" maps changes in Czech expert literary opinion regarding Josef Švejk (Švejk as a Sancho-Panza type, Švejk as a fairytale personality, Švejk as a storyteller and humorist, etc.).

The longest part of the thesis is dedicated to the characteristics of the ambivalent hero: a physical characterization (it is interesting that Josef Švejk was never described in detail in the book; we mostly draw on illustrations by Josef Lada), a psychological characterization (readers have some misgivings about Josef Švejk; they don't know whether the figure is an idiot or a clever fellow) and a language (linguistic communication, diction and anecdotes describe Josef Švejk in large measure).

This text also includes information about the genesis of protagonist Josef Švejk: *The Good Soldier Švejk and Other Strange Stories* - Josef Švejk before the World War; *The Good Soldier Švejk in Captivity* – Josef Švejk written during the War; *The Fateful Adventures of the Good Soldier Švejk During the World War*; and a sequel by Karel Vaněk which is a bit more vulgar.

This bachelor's assignment also includes information about film and theatre versions of *The Good Soldier Švejk*, as well as books which were inspired by Josef Švejk (Jan Veselý, Vladimír Vokolek).

Last but not least, there is also a description of the author Jaroslav Hašek and his hero Josef Švejk (they have some things in common, for example: trafficking in dogs, a sojourn at an institution for the mentally ill, and military experience).

The idiocy of Švejk has entered the Czech language in the form of words such as *švejkovina* ("švejking"), *švejkovat* ("to švejk"), *švejkárna* (military absurdity), etc. This text provides information about the phenomenon of "švejkovství" (it's similar to quixotic), which is typical of Czech.

The last two chapters examine the popularity of Josef Švejk among the younger generation (adolescents don't read *The Fateful Adventures of the Good Soldier Švejk During the World War* and they only know Josef Švejk thanks to films). There is also some information about Josef Švejk and gender studies.

KLÍČOVÁ SLOVA

Josef Švejk

Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války

Jaroslav Hašek

České interpretace Josefa Švejka

Ambivalence

Hypotetizace

Textová historie Josefa Švejka

Adaptace „Osudů“

Fenomén švejkovství

Aktuálnost Švejka

Josef Švejk z pohledu gender studies

PŘÍLOHY

Ilustrace

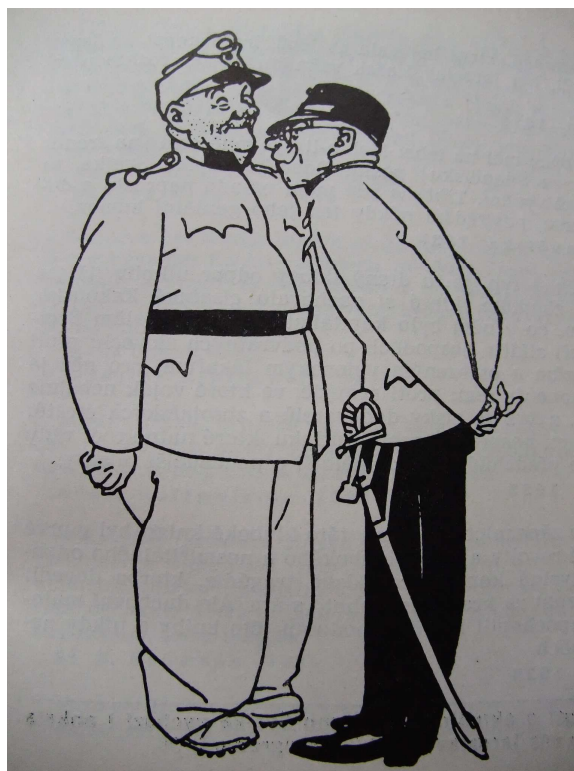
Obr. 1: První dobrý voják Švejk dle návrhu Josefa Lady

Obr. 2: Dobrý voják Švejk očima Josefa Lady (barevně)

Obr. 3: Josef Švejk dle Petra Urbana

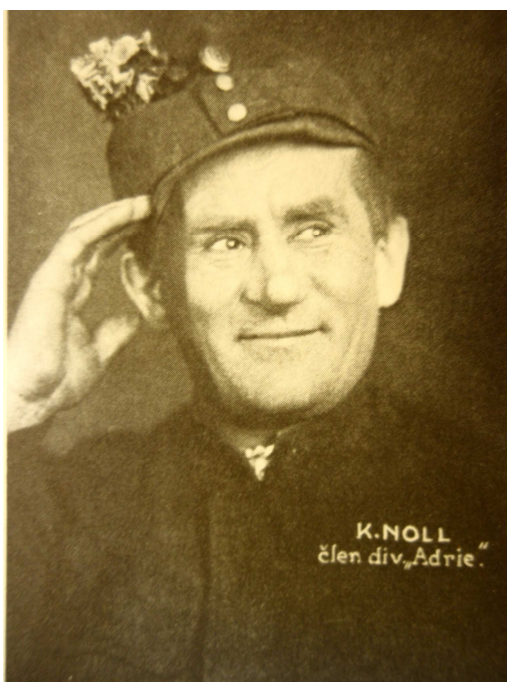

Obr. 4: Kresba A. Basileviče k ukrajinskému vydání z roku 1958

Obr. 5: Ilustrace G. Grosze

Divadelní inscenace

Obr. 6: Karel Noll

Obr. 7: Emil Bolek

Obr. 8: Martin Sobotka v roli muzikálového Švejka

Filmové inscenace

Obr. 9: Saša Rašilov

Obr. 10: Rudolf Hrušínský

Obr. 11: Trnkův Švejk

Paralela mezi Jaroslavem Haškem a Josefem Švejkem

Obr. 12: Autor Jaroslav Hašek

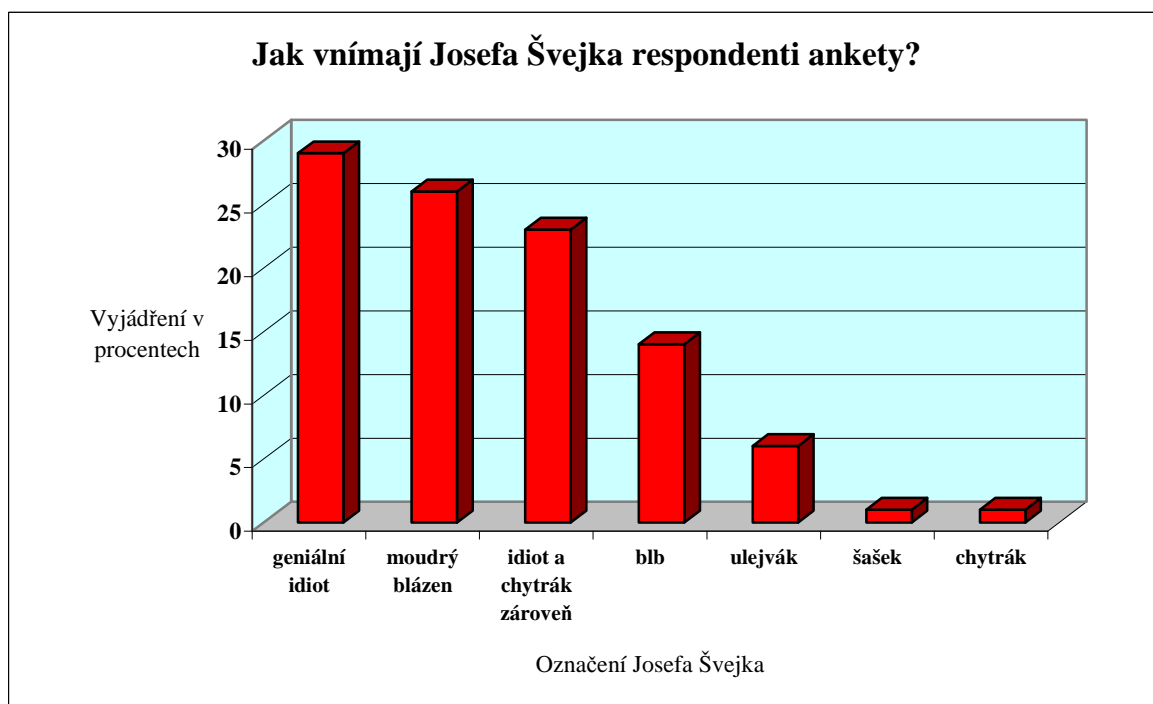
Obr. 13: Josef Švejk (vlevo)

Švejk kálí na Českou republiku (odplata Bulharů za Entropu)

Obr. 14

Výsledky ankety

Obr. 15

Použitá literatura v Přílohách

- Obr. 1: LADA, J. *Můj přítel Švejk*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1969.
- Obr. 2: LADA, J. *Můj přítel Švejk*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1969.
- Obr. 3: HAŠEK, J. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Nakladatelství XYZ : Praha, 2008. ISBN 978-80-7388-094-1.
- Obr. 4: PYTLÍK, R. *Švejk dobývá svět*. Kruh: Hradec Králové, 1983.
- Obr. 5: Dostupné na WWW : <<http://www.artbohemia.cz/img/grosz-george/1584-svejkposlu1.jpg>> [cit. 2010-02-23].
- Obr. 6: PYTLÍK, R. *Kniha o Švejkovi*. Československý spisovatel : Praha, 1983.
- Obr. 7: PYTLÍK, R. *Kniha o Švejkovi*. Československý spisovatel : Praha, 1983.
- Obr. 8: Dostupné na WWW : <<http://www.svejk-muzikal.cz/fotogalerie/>> [cit. 2010-02-23].
- Obr. 9: PYTLÍK, R. *Kniha o Švejkovi*. Československý spisovatel : Praha, 1983.
- Obr. 10: Dostupné na WWW : <<http://img.osobnosti.cz/foto/rudolf-hrusinsky-stars/N221915-bd263.jpg>> [cit. 2010-02-23].
- Obr. 11: Dostupné na WWW : <http://img.radio.cz/pictures/filmy/trnka_dobry_vojak_svejkx.jpg> [cit. 2010-02-23].
- Obr. 12: Dostupné na WWW : <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6b/Jaroslav_Ha%C5%A1ek.gif> [cit. 2010-02-23].
- Obr. 13: LADA, J. *Můj přítel Švejk*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1969.
- Obr. 14: Dostupné na WWW : <http://i.pravda.sk/09/013/skcl/P2928b3bc_svejk.jpg> [cit. 2010-02-23].
- Obr. 15: Graf zpracovaný autorkou ze získaných dat ankety